

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

8

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2024

Knygos leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ
IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-24-11

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė.....8

Straipsniai

Darius Baronas

Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas – žvejys prie Juodosios jūros 1427 m. 11

Vytautas the Fisherman – the Grand Duke of Lithuania on the Black Sea Coast
in 1427. *Summary* 44

Karolis Čižauskas

Pasikliauti Stanislovu Górskiu ar... Stanislovu Górskiu?

Alberto Goštauto ir Jono Chojeńskio diskusijos dėl teismų tvarkos Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje (1535–1536) teksto evoliucijos ir datavimų ryšys.....45

Whom Should One Trust – Stanisław Górski or ... Stanisław Górski?
Regarding the Discussion on the Judicial System of the Grand Duchy of Lithuania
Between Olbracht Gasztold and Jan Chojeński (1535–1536), Its Dating
And Textual Evolution. *Summary* 97

Andrius Jurkevičius

Iš Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių tarpusavio santykių Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos: XVI a. dokumentai, liudijantys
Vitebsko klebonų ir nuolatinių vikarų ginčus su Polocko arkivyskupijos
bažnytiniais pareigūnais ir jų tarnais 99

From the History of Mutual Relations Between the Catholic and Orthodox Churches
In the Grand Duchy of Lithuania: the Documents From the 16th Century, Witnessing
About Conflicts Between the Pastors and Permanent Vicars of Vitebsk
With the Ecclesiastical Officials of the Polotsk Archbishopric
And Their Servants.. *Summary* 114

Володимир Поліщук

Військова мобілізація та оподаткування під час війни

з московитами відповідно до ухвали Городенського вального сейму
Великого Князівства Литовського 1566–1567 рр. У листі великокняжої
канцелярії до Жидичинського архімандрита на Волині (Публікація та
джерелознавчий аналіз документа) 115

Military Mobilization and Taxation During the War With the Muscovites According
to the Decision of the Goroden General Diet of the Grand Duchy of Lithuania in 1566-1567.

In the Letter of the Grand Ducal Chancellery to the Archimandrite of Zhydychyn
in Volyn (Publication and Source Analysis of the Document). *Summary* 156

Laimontas Karalius

Ką gali pasakyti XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų
kodikologija apie originalių knygų fizinį pavidalą (kritinės pastabos) 157

What Can the Codicology of of Late 16th-century Lithuanian Metrica Books-copies

Tell Us About the Physical Nature of the Original Books (Critical Comments). *Summary* 195

Darius Antanavičius, Živilė Nedzinskaitė

Kražių kolegijoje mirusių jėzuitų nekrologų korpusas: statistika,
tekstų genezė ir koreliacija, redagavimas, autorystė ir vertė..... 197

Necrology of Jesuits Who Passed Away at Kražiai College: Statistics, Genesis

and Correlation of the Texts, History of the Edition, Authorship, and Value. *Summary* 222

Zenonas Butkus

Vokietijos ir Rusijos karinių bei politinių veikėjų R. G. A. von der Goltzo,
P. Bermonto, G. Noske's, A. Winnigo atsiminimai kaip šaltinis Baltijos šalių
moderniojo valstybingumo genezei tirti..... 225

The Memoirs of German and Russian Military and Political Figures Rüdiger Gustav
Adolf Von Der Goltz, Pavel Bermond, Gustav Noske, and August Winnig as a Source
for Researching the Genesis of Modern Statehood of the Baltic States. *Summary*..... 251

*Šaltinių publikacija**Andrej Ryčkov, Darius Antanavičius*

Mūrinių geranainių grafo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Vilniaus
vaivados Alberto Goštauto laišakai, 1527–1539 m. 253

Diskusija

<i>Darius Antanavičius</i>	
1514 m. Oršos mūšio prototipas ir jo šaltiniai	289
The Prototype of the 1514 Orsha Battle and its Sources	300

Recenzijos. Anotacijos

<i>Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Semigalliensis.</i>	
<i>I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini</i> , parengė, vertė ir komentavo	
T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas	
„Simkala“, 2022. – 114,[2] p., il., 1000 egz. ISBN 978-609-95791-3-9 –	
(<i>Simona Glazauskaitė</i>)	301
<i>Źródła do dziejów Źmudzi (1522–1648)</i> , opracowali E. Saviščevas i J. Drungilas;	
redakcja T. Kempa (<i>Monumenta Magni Ducatus Lithuaniae</i>), Toruń:	
Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2023. – 337 s.	
ISBN 978-83-231-5111-1 (<i>opr. miękka</i>); ISBN 978-83-231-5112-8 (<i>opr. twarda</i>);	
eISBN 978-83-231-5117-3 – (<i>Artūras Dubonis</i>)	305
Santrumpos	308
Apie autorius	309
Autoriams	311
Guide for Authors	315

KĄ GALI PASAKYTI XVI A. PABAIGOS
LIETUVOS METRIKOS KNYGŲ-KOPIJŲ KODIKOLOGIJA
APIE ORIGINALIŲ KNYGŲ FIZINĮ PAVIDALĄ
(KRITINĖS PASTABOS)

Laimontas Karalius

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Anotacija. XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų kodikologiniai aprašymai atskleidžia rankraščių pagaminimo, perrašymo darbo organizavimą bei vėlesnę jų archyvinę istoriją iki pat šių laikų – XXI a. Šiame straipsnyje aptariami nusistovėję kodikologiniai (paleografiniai) metodai, padedantys Lietuvos Metrikos istoriografijoje atskirti neišlikusių originalių knygų tekstus nuo perrašinėtojų indėlio pritaikant tam tikro laiko poreikiams, patogesnei informacijos paieškai Lietuvos Metrikos knygose. Šiuo tikslu panaudoti Egidijaus Banionio (1948–1993) tyrimai, skirti ankstyvųjų (iki 1506 m.) originalių Lietuvos Metrikos knygų genezei. Šių tyrimų kontekste įvertintas naujausias 2008 m. Olego Choruženkos bandymas naudojantis kodikologiniais knygų-kopijų požymiais išspręsti originalių knygų fizinio pavidalo ir sandaros klausimus.

Raktiniai žodžiai: Lietuvos Metrikos knygų-kopijos, kodikologija, paleografija, E. Banionis.

Abstract. Codicological descriptions of late 16th-century Lithuanian Metrica book-copies reveal the history of these manuscripts' production, the organisation of the rewriting work and their later archival history right up to the present day – the 21st century. This article discusses the established codicological (paleographic) methods that are used in Lithuanian Metrica historiography to help distinguish the text from no-longer-extant original books from the additions made by subsequent rewriters when adapting them to the particular needs of the day and enabling easier searching for information in the books of the Lithuanian Metrica. For this purpose, I have used the studies by Egidijus Banionis (1948–1993) dedicated to the genesis of the early (pre-1506)

original Lithuanian Metrica books. In the context of this research, an assessment was made of Oleg Chroruzhenko's latest attempt from 2008 to use the codicological characteristics of these book-copies to answer questions about the physical nature of the original books and their structure.

Key words: Lithuanian Metrica book-copies, codicology, paleography, Egidijus Banionis.

ĮVADAS

Pagirtinas Valerijaus Mianžynskio siekis susipažinti su Maskvoje saugomais publikuojamų Lietuvos Metrikos [toliau – LM] knygų-kopijų originalais ir juos aprašyti. Beveik visos šio istoriko LM knygų-kopijų publikacijos įvaduose turi rankraščių kodikologinius aprašymus su knygos lankų identifikavimu. Išskyrus sudėtingos kilmės LM knygos-kopijos Nr. 28 (1522–1552) publikaciją, mat jos lankų, kaip pripažįsta pats parengėjas, negalėjo identifikuoti dėl tam tikrų įrišimo ypatybių¹. Žinant apie XVIII a. įvykusį XVI a. pabaigos knygų-kopijų „pagerinimą“ – iš naujo įrištos, pridėti papildomi lankai dokumentų registrams lenkiškomis raidėmis, prarasti knygų-kopijų lapai ar net lankai ir t. t., – nustatyti lankus ir panaudoto popieriaus vandenženklus nėra bevertis darbas. Deja, šis reikalingas darbas kažkodėl formuluojamas gana ginčytina forma. Iš dalies toks įspūdis, matyt, kyla ir dėl šio istoriko nestruktūruotų publikacijų įvadų². Neimta pavyzdžio iš kitų minėto istoriko kolegų baltarusių istorikų, kurie detalios publikuojamų rankraščių išorinių požymių aprašymus jungė su archyvine tų knygų istorija, neatsiejamai susijusia apskritai su LM archyvo likimu XVII–XXI a.³ Taigi dalyje

¹ В. Мянжынскі, „Уводзіны“, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28 (Копія канца XVI ст.)*, да друку падр. В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск, 2000, р. 5.

² L. Karalius, rec.: *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 43 (1523–1560). Кніга запісаў 43 (Копія канца XVI ст.)*, падр. В. С. Мянжынскі, Мінск: Беларуская навука, 2003, 167 с., *Lietuvos Metrikos naujienos*. „Lietuvos istorijos metraščių“ mokslinis-informacinis priedas, 7–2003, Vilnius, 2005, p. 11–13; L. Karalius, rec.: *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 30 (1480–1546). Кніга запісаў № 30 (копія канца XVI ст.)*, падр. В. С. Мянжынскі, Мінск: Беларуская навука, 2008. 386 с., *Lietuvos Metrikos Naujienos*. „Lietuvos istorijos metraščių“ mokslinis-informacinis priedas, 10–2007/2008, Vilnius, 2009, p. 13–17.

³ А. І. Груша, „Прадмова“, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 44. Кніга запісаў 44 (1559–1566)*, падр. А. І. Груша, Мінск, 2001, р. XIV–XXIV, XXVII–XXVIII; А. І. Груша, „Прадмова“, *Папаніс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 523. Кніга публічных спраў 1*, падр. да друку А. І. Груша, М. Ф. Спірыдонаў, М. А. Вайтовіч, Мінск, 2003, р. 8–28; А. І. Дзярновіч, „Уводзіны“, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга № 560 (1542 год). Кніга перанісаў № 3 (Копія канца XVI ст.)*, падр. А. І. Дзярновіч, Мінск, 2007, р. 1–14 (кныгос-копійос архывінэс келіонэс апрашумас), р. 14–29 (rankraščio išorinių požymių aprašymas); А. А. Мяцельскі, „Уводзіны“, *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 70 (1582–1585). Кніга Запісаў № 70 (Копія канца XVI ст.)*, падр. А. А. Мяцельскі, Мінск, 2008, р. 8–16.

V. Mianžynskio publikacijų įvadų gana aiškiai matyti originalios knygos ir XVI a. pabaigos knygos-kopijos sąsiuvinių-lankų tapatinimas. Arba taip galima interpretuoti:

Гэта кніга таксама стваралася шляхам капіравання дакументаў у сшыткі, якія пазней былі пераплецены ў кнігу. Па іх мы можам вызначыць дату стварэння арыгінальнай кнігі. **Дадзеная кніга складаецца з 26 сшыткаў.** Тагачасная нумарацыя сшыткаў не выявлена. [...] **Усе дакументы, якія трапілі ў гэтыя сшыткі** (акрамя ўключаных), датаваны 1546 г., і пэўна, у гэты ж час **былі збрашураваны, пераплецены ў арыгінальную кнігу „старой Метрыкі“, якая не захавалася.** Копія з яе была зроблена ў канцы XVI ст. Дата капійнай кнігі Метрыкі № 30 пацвярджаецца вадзянымі знакамі на аркушах рукапісу [paryškinta autoriaus. – L. K.].⁴

Žinoma, kad publikacijų įvadai yra standartiniai. Tai palyginus su kitų knygų-kopijų publikacijų įvadais galima būtų nuspręsti, ar tai yra tiesiog nesusipratimas dėl gerai nesuformuluotos minties, kad originalios knygos, kaip ir kopijos, buvo sudaromos iš sąsiuvinių, būsimų knygos lankų.

Kaip matyti, LM knygos-kopijos Nr. 43 (1523–1560) publikacijos įvade V. Mianžynskis sutapatino originalios ir knygos-kopijos sąsiuvinius:

Храналагічная дата стварэння арыгінальнай кнігі – гэта дата капіравання дакументаў у сшыткі гэтай кнігі. Кніга складаецца з 10 сшыткаў. Нумарацыя сшыткаў адсутнічае. Сшыткі двух памераў – па 6 і 10 аркушаў, або па 3 і 5 аркушаў *in folio* ў адным. Напэўна, у канцы 1560 г. сшыткі былі збрашураваны, пераплецены і ўтварылі асобную кніжку арыгінальнай „старой“ Метрыкі. Датай яе фарміравання трэба лічыць 1555–1558, 1560 гг.⁵

Taip pat suplakta į vieną vietą sąsiuvinių priklausomybė LM knygos-kopijos Nr. 46 (1562–1565) publikacijos įvade⁶.

Aišku, šių pavyzdžių dviprasmiškumas neleidžia teigti, kad V. Mianžynskis sąmoningai tapatina neišlikusios originalios knygos materialią sandarą su XVI a. pabaigos kopijos rankraščiu. Paprasta konstatuoti, kad tiek originali knyga, tiek kopija buvo sudaroma iš atskirų sąsiuvinių (lankų). Čia kažkas panašaus į Aliksandro Hrušos sprendimą

⁴ В. С. Мянжынскі, „Уводзіны“, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 30 (1480–1546)*, р. 11.

⁵ В. С. Мянжынскі, „Уводзіны“, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 43 (1523–1560)*, р. 7.

⁶ В. С. Мянжынскі, „Уводзіны“, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага (1562–1565). Кніга № 46. Кніга запісаў № 46 (копія канца XVI ст.)*, падр. В. С. Мянжынскі, Мінск, 2006, р. 12.

sumesti į vieną „rankraščio kūrėjų“ – *создатели рукописи* – skyrių ir klausimą dėl galimo originalios knygos raštininko, ir XVI a. pabaigos kopijos perrašyme dalyvavusių rašovų darbo užkulisų aptarimą. Tačiau šio istoriko darbuose pažinimo metodai labai aiškiai atskirti. Originalios knygos kūrėjas (rašovas) ieškomas tarp Vitebsko vaivadų supusių raštininkų, o jo „braižas“ nustatomas pagal specifines lingvistines įrašų formuluotes ir kalbos ypatybes (lentelėje nr. 4 lyginama LM knygos-kopijos Nr. 228 (1533–1540) ir kitos tam pačiam rašovui priskiriamos Nr. 225 (1528–1547) kalbinės ypatybės⁷). Daugumos anonimais likusių (išskirtos penkios rankos) perrašinėtojų darbą ir kopijos gamybos techniką atskleidžia būtent XVI a. pabaigos kopijos tekstų paleografija⁸.

Turėtų būti akivaizdu, kopijos kodikologija nieko negali pasakyti apie originalo paleografiją: raštininkų braižus, panaudoto popieriaus vandenženklis, sąsiuvinius (lankus), formatą ir, o tai svarbiausia, apie originalo įrišo laiką. Datuoti neišlikusios originalios knygos įrišą remiantis grynai diplomatiniais metodais, įrašytais datuotais dokumentais XVI a. pabaigos knygoje-kopijoje, nėra patikimiausias būdas. Taip daroma, nes nėra kito būdo, bet pamirštama pažymėti, kad tai žinios apie ankstyviausią chronologinę ribą, nuo kurios galima tikėtis galutinės originalo formavimo fazės. Ne daugiau. Knygų paleografija (medievistikos ir ankstyvųjų naujųjų amžių) kritiška įrašytų dokumentų diplomatinį kriterijų atžvilgiu:

Совершенно очевидно, что датировать книгу по времени создания включенных в нее документов ошибочно; процесс их копирования мог быть отдален от времени составления документов достаточно большим промежутком времени.⁹

Materialiniai knygos-kopijos požymiai, žymės, paliktos joje materialiai, liudija rankraščio gamybos, saugojimo ir naudojimo istoriją po XVI a. pab. iki pat dabar XXI a. Tačiau taip pat dabar akivaizdu – po atlikto kruopštaus Dariaus Antanavičiaus tais pačiais 1623 m. sudarytų atskirų LM knygų-kopijų ir originalų sąrašų sulyginimo¹⁰, – kad

⁷ А. Груша, „Создатели рукописи“, *Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и обалецкого державцы М. В. Клочко (1533–1540)*, публ. подг. В. А. Воронин, А. И. Груша, И. П. Старостина, А. Л. Хорошкевич (*Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9*), Москва, 2008, p. 28–33.

⁸ Ten pat, p. 23–27.

⁹ Л. В. Мошкова, „Русские посольские книги: начало формирования“, *Великое стояние на реке Угре и формирование централизованного Российского государства. Локальные и глобальные контексты*, ответств. ред. И. Н. Берговская, В. Д. Назаров, Калуга, 2017, p. 236. Taip pat žr. Л. В. Мошкова, „Кодикологический анализ посольских книг конца XV–начала XVI в.: поиск методики“, *Вспомогательные исторически дисциплины в современном научном знании. Материалы XXIX Международной научной конференции, Москва, 13–15 апр. 2017 г.*, Москва, 2017, p. 24–27.

¹⁰ D. Antanavičius, „Originalių Lietuvos Metrikos XVI a. knygų sąrašas“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, kn. 4, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2012, p. 157–186.

kopija kaip vienetas turėjo visiškai teisiškai atstovauti originalui. Kaip seniau intuityviai nurodė Nikolajus Berežkovas, kas nesutrukdė jam teigti apie kai kurių (tarp ankstyvųjų iki 1522 m.) originalų ir kopijų sandaros neatitikimą. Vis dėlto originalo ir kopijos informacijos tapatumas problemiškas, nes kopijavimas buvo kartu ir archyvinių vienetų vidinė transformacija – kopijos atspindėjo XVI a. pabaigos archyvinę mintį, kaip turi atrodyti archyvinėms paieškomis tinkamos naujos LM knygos. Dauguma kopijų įgijo ne tik unifikuotus ir tvarkingus įrašus, bet ir paieškas palengvinančias dokumentų rodykles knygų pradžiose su nuorodomis į lapus, dokumentų antraštes (santraukas) pačiame rankraštyje, vientisas paginacijas. Taigi vienetai atitiko, bet kur yra originalo tekstas, o kur – tik kopijoje atsiradusi papildoma informacija, nėra taip vienareikšmiai nustatoma. Ypač dideli keblumai kyla dėl įvairiausių minėtų antraščių.

Susiklostė tam tikras konsensusas tarp LM istorikų dėl to, kaip reikėtų spręsti šią originalo ir kopijos informacijos neatitikimo problemą. Ji paremta knygos-kopijos paleografija – nustatant perrašinėtojų braižus ir pagrindžiant dviejų pakopų kopijavimo darbo principus. Atskiriami pagrindiniai, pavadinkime – techniniai, kopijuotojai, kurie kopijavo originalą pažodžiui *слово от слова*, ir kopijuotojai redaktoriai, tikrinantys ir prireikus taisantys pirmųjų darbą. Tačiau didžiausiu redaktorių darbu laikoma vėlesnis dokumentų rodyklių ir antraščių sukūrimas ir įrašymas jau į perrašytą knygą-kopiją¹¹. Tai turbūt vienintelis XVI a. pabaigos kopijos paleografijos panaudojimas, kuris gali kažką konkrečiau pasakyti apie pirminę originalo teksto informaciją – atskirti techninius rašovus, mechaniškai kopijuojančius originalus, beje, paliekančius tuščios vietos būsimiems redaktorių darbams, ir vėlesnius redaktorių priedus, skirtus „pagreitini“ dokumentų paiešką knygose.

Tačiau šis LM publikuotojų ir tyrėjų bendras žinojimas kai kuriems istorikams nėra žinomas ar, teisingiau sakant, yra ignoruojamas. Naujausioje maskviškėje LM

¹¹ Э. Банионис, „Введение“, *Lietuvos Metrika (1427–1506). Knyga Nr. 5. Užrašymų knyga 5*, parengė ir pratarė bei komentarus parašė E. Banionis, Vilnius, 1993, p. 19–20. Vertimas į lietuvių kalbą, E. Banionis, „Įvadas“, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*, par. A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012, p. 17–18; S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Karpavičienė, „Įvadas“, *Lietuvos Metrika (1528–1547). 6-oji Teismų bylų knyga (kopija – XVI a. pabaiga)*, spaudai tekstus parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, mokslinį-informacinį aparatą S. Lazutka, L. Steponavičienė, J. Karpavičienė, I. Vidugirytė, N. Truskauskaitė, R. Cicėnienė, Vilnius, 1995, p. CXXXVIII; A. Dubonis, „Pratarė“, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Įrašų knyga 11*, par. A. Dubonis, Vilnius, 1997, p. 7; S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkevičiūtė, „Įvadas“, *Lietuvos Metrika (1533–1535). 8-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, spaudai tekstus parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė; dalykų rodyklę-žodyną J. Karpavičienė, I. Valikonytė, S. Lazutka; asmenvardžių rodyklę J. Šiaučiuonaitė, S. Viskantaitė; vietovardžių rodyklę N. Šlimienė, Vilnius, 1999, p. XVI, nuoroda nr. 49; A. Груша, „Прадмова“, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 44*, p. XV; A. Груша, „Прадмова“, *Пераніс войска*, p. 11; A. Груша, „Создатели рукописи“, p. 25 ir t. t.

knygos-kopijos Nr. 6 (1494–1506) antro leidimo pratarmėje taip pat randame detalią informaciją apie rankraščio lankų sudėtį¹². Taip pat randame ankstesnį, 2008 m. publikuotą atskiru straipsniu keistą bandymą susieti minėtos knygos-kopijos lankus ar lankų analizę su originalių knygų pirminio pavidalo rekonstrukcijomis, turint omenyje N. Berežkovo tyrimo tęsimą:

Кодикологические данные рукописи не были привлечены Н. Г. Бережковым для реконструкции формирования копийных сборников канцелярии Великого княжества Литовского. Между тем такое исследование представляется перспективным.¹³

Kaip jau žinome, O. Choruženko išliko N. Berežkovo darbo šalininkas, nors ir patyrė pagrįstą A. Dubonio kritiką dėl pasenusių pažiūrų į originalių LM knygų genezę¹⁴. Priminsime, kad N. Berežkovas gynė tezę, jog knygos-kopijos neatitiko originalių knygų. Kai kurios ankstyvosios originalios knygos (iki 1522 m.) buvo mechaniškai pažeistos, suiro, lapai ir fragmentai susimaišė ir tokios būklės XVI a. pabaigoje buvo perrašytos. Vienoje kopijoje galėjo būti užfiksuotos kelios originalios knygos ar jų fragmentai, arba keliose kopijose išsaugoti vieno originalo fragmentai. Jo disertacija ir vėliau jos pagrindu išleista monografija buvo skirta aprašyti, o kur leidžia duomenys, detaliam rekonstruoti buvusias originalias knygas¹⁵. Šioje vietoje galime įžvelgti O. Choruženko pozicijos dviprasmiškumą. Jis, vadovaudamasis N. Berežkovo tyrimo rezultatais, LM knyga-kopiją Nr. 6 pavadino „Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro

¹² [O. Хоруженко], „Предисловие ко второму изданию“, *Акты, относящиеся к истории западной России*, вып. 1: *6-я книга записей Литовской Метрики. Сборник документов канцелярии великого князя Литовского Александра Ягеллончика 1494–1506 гг.*, 2-е издание, исправленное и дополненное, сост. М. Е. Бычкова, О. И. Хоруженко, А. В. Виноградов, Москва, Санкт-Петербург, 2018, p. 25–26.

¹³ [O. Хоруженко], „Предисловие“, *Акты, относящиеся к истории Западной России*, т. 1 (6): *Сборник документов канцелярии великого князя литовского Александра Ягеллончика 1494–1506 гг. Шестая книга записей Литовской Метрики*, состав. М. Е. Бычкова, О. И. Хоруженко, А. В. Виноградов, Москва, Санкт-Петербург, 2012, p. 11. Nuoroda į 2008 m. straipsnį, žr. O. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект проблемы начального состава книг Литовской метрики“, *Палеография и кодикология. 300 лет после Монфокона. Материалы Международной научной конференции, Москва, 14–16 мая 2008 г.*, Москва, 2008, p. 233–241.

¹⁴ A. Dubonis, гес.: *Акты, относящиеся к истории западной России*, т. 1(6): *Сборник документов канцелярии великого князя литовского Александра Ягеллончика (1494–1506 гг.)*, *Новости Литовской Метрики*. Научно-информационное приложение журнала „Ежегодник истории Литвы“, 14–2012/2013, Vilnius, 2014, p. 16–17. Lietuviškai žr. *Lietuvos Metrikos naujienos*. „Lietuvos istorijos metraščių“ mokslinis-informacinis priedas, 14–2012/2013, Vilnius, 2014, p. 10–15. Plg. ankstesnį anglišką variantą: *Lithuanian Historical Studies*, No 17, 2012. Vilnius, 2013, p. 187–195.

¹⁵ Н. Г. Бережков, *Литовская метрика как исторический источник. О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 год*, Москва-Ленинград, 1946.

Jogailaičio kanceliarijos dokumentų rinkiniu“ (*Сборник документов канцелярии великого князя литовского Александра Ягеллончика, 1494–1506 гг.*), bet ignoravo galimybę pasinaudoti N. Berežkovo atliktomis „tikrųjų“ originalių knygų rekonstrukcijomis. „Nukentėjo“ vienintelė XVI a. pabaigoje sukurta rusėniška knygos-kopijos dokumentų rodyklė: pirmoje publikacijoje visai jos nėra (2012), o vėlesnėje pakartotinėje išspausdinta, bet ne prieš dokumentų tekstus¹⁶. XVIII a. rodyklės lenkiškais rašmenimis, pakartojusios pirminę kirilica surašytos rodyklės informaciją, praleidimas būdingas ne vien maskviškei tradicijai. Visa kita vidinė rankraščio struktūra tiek pirmojoje, tiek pakartotinėje publikacijose palikta tokia, kokia užfiksuota kopijoje *Рукопись публикуется как цельный памятник, по листу, по нему вопрос об отборе и расположении документов не стоял*¹⁷.

Kadangi O. Choruženko ankstesniame 2008 m. straipsnyje, skirtame kodikologinių LM knygų-kopijų parametrų pritaikymui sprendžiant neišlikusių originalų pavidalo klausimą, visiškai ignoravo E. Banionio darbus, skirtus ankstyvųjų LM knygų originalų genezės temai, beje, publikuotus rusų kalba ir susijusius taip pat konkrečiai su kai kuriais LM knygos-kopijos Nr. 6 dokumentikos ir rankraščio paleografijos aspektais¹⁸, būtų įdomu palyginti abiejų istorikų knygų-kopijų kodikologijos (paleografijos) taikymo sritis ir metodus, daromas prielaidas ir prieitas išvadas. Bus galima tiksliau įvertinti O. Choruženko indėlį.

Žiūrint vienaip, dabartinė O. Choruženko 2008 m. tyrimo kritika iš esmės yra kiek pavėluota. Juk ji visa išlikusi sudėtingoje N. Berežkovo ankstyvųjų originalių LM knygų genezės įrodymų sistemoje, paremta originalų ir kopijų neatitikimo prielaida. Žiūrint kitaip – ankstesni istoriko teiginiai vis dar ginami, pagrįstai kritikai prieštaraujama, griežtai polemizuojama. Tam reikia papildomos šio istoriko darbo kritinės apžvalgos ir išvadų, kuriomis būtų atsižvelgta į jo ginamų tezių istoriškumą. Juk 2008 m. dar nebuvo įtrauktas į mokslinę apyvertą 1623 m. originalių LM knygų sąrašas (2010, 2012), tad ir N. Berežkovo, ir E. Banionio tyrimų prielaida dėl kai kurių ankstyvųjų LM knygų originalų ir kopijų neatitikimo dar puikiai galėjo funkcionuoti. Kartu tai būtų galimybė naudotis tyrimo rezultatais dabartinėmis LM knygų originalų ir kopijų tapatumo sąlygomis įvertinimas. Suprantama, tas pat turėtų būti padaryta ir dėl E. Banionio knygų-kopijų paleografinių analizių, skirtų originalų genezės klausimams spręsti.

¹⁶ *Акты, относящиеся к истории западной России*, вып. 1: 6-я книга записей, р. 475–501.

¹⁷ [О. Хоруженко], „Предисловие“, ten pat, р. 11.

¹⁸ Per maža remtis vieninteliu apibendrinančiu I. Valikonytės, S. Lazutkos ir I. Sinkevičiūtės tyrimu, žr. О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, р. 233 (nuoroda nr. 1), cituojami: S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkevičiūtė, *op. cit.*, р. LX–LXXV.

Galbūt šis tyrimas tik pakartos visiems žinomas tiesas, patvirtins minėtą bendrą žinojimą apie, pavyzdžiui, techninius perrašinėtojus / redaktorius, metrikantus, paneigs O. Choruženko bandymą remiantis kopijos kodikologiniais požymiais patvirtinti pasenusius N. Berežkovo tyrimo rezultatus, nors *metricianoje* kažkodėl nematyti platesnių išvadų, padarytų remiantis tuo bendru žinojimu sprendžiant komplikuočius neišlikusių originalų genezės klausimus. Maža to, joje pasitaiko akivaizdžių klaidų. Įsidėmėtina N. Berežkovo klaida, kuri jau sugebėjo paplisti LM istoriografijoje. Pavyzdžiui, raštininkas Adomas Jacyničius (1596–1598) perrašė LM knygą-kopiją Nr. 4 (1479–1491) ir sudarė joje esančių dokumentų rodyklę, kurią pavadino:

Реестрь справ важнейших въ той книзе, то есть листовъ судебных, данин и подтверженей, окром отпавы двору господарского, арендъ и инших непотребных справ (l. 10).¹⁹

Deja, N. Berežkovas šį XVI a. pabaigos raštininko kūrinį palaikė originalių XV a. pabaigos knygų, sudariusių knygą-kopiją Nr. 4, gamybos upatybe. Jis šia antrašte rėmėsi aiškindamas vadinamųjų „nuomų knygų“, *книги аренд*, nereguliaraus tvarkymo priežastį²⁰. XVI a. pabaigos antrašte jis aiškino XV a. pabaigos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės [toliau – LDK] kanceliarijos raštininkų darbo specifiką²¹. Šią mintį ne taip jau seniai nekritiškai pakartojo Eugenijus Saviščevas²². Ir svarbiausia, kad jau XX a. pradžioje publikuojant LM knygą-kopiją Nr. 4 į šią idomią minėtos knygos-kopijos dokumentų rodyklę buvo atkreiptas dėmesys – būtent interpretuota ją esant puikia XVI a. pabaigos teisinių interesų pritaikymo išraiška, kad laikinos teisės nuomos raštai tuo laiku prarado reikšmę²³. Ana Choroškevič 1971 m. drąsiai XVI a. pabaigos kopijų dokumentų antraštes naudojo XV a. pabaigos dokumentikai klasifikuoti²⁴, bet 2005 m. pripažino savo klaidą²⁵. Kita vertus, galima nurodyti pozityvius paleografijos

¹⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4*, par. L. Anužytė, Vilnius, 2004, p. 22. Plg. E. Banionis, „Lietuvos Metrikos knygos: sąvoka, terminas, definicija“, *Lietuvos istorijos metraštis. 1988 metai*, Vilnius, 1989, p. 137 (nuoroda nr. 5).

²⁰ Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 88 (nuoroda nr. 82), 113 (nuoroda nr. 126).

²¹ E. Banionis, „Lietuvos Metrikos knygos“, p. 137 (nuoroda nr. 5).

²² E. Saviščevas, „Suvaldyti chaosą: bandymas naujai tirti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero suteiktųjų knygą“, *Lietuvos istorijos šaltiniai*, kn. 1, sud. D. Baronas ir D. Antanavičius, Vilnius, 2008, p. 119.

²³ [И. И. Лаппо, „Введение“], *Русская Историческая Библиотека*, т. 27: *Литовская Метрика. Отдел первый. Часть первая: Книги записей*, т. 1, Санкт-Петербург, 1910, р. II–III.

²⁴ А. Л. Хорошкевич, „Жалованные грамоты Литовской метрики конца XV века и их классификация“, *Источниковедческие проблемы истории народов Прибалтики*, Рига, 1970, р. 47–74.

²⁵ А. Л. Хорошкевич, „К дипломатическому анализу документов Литовской Метрики (на материалах шестой книги записей)“, *Белоруссия и Украина. История и культура. Ежегодник. 2004*, Москва, 2005, р. 207–225.

metodų taikymo rezultatus. Pagrįsta A. Hrušos tezė, kad originalios Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos knygos neturėjo nei dokumentų rodyklių, nei dokumentų antraščių (santraukų). Jo nuomone, tai liudija nepanaudotą rašytinio dokumento (kanceliarijos knygų) potencialą LDK kanceliarijoje XV a. antroje pusėje–XVI a. pirmąjį trečdajį²⁶. Tai, beje, numanė tas pats N. Berežkovas, kuris aiškiai formulavo mintį, kad bendros visai knygai-kopijai skirtos titulinės antraštės buvo XVI a. pabaigos darbas. Kaip ir dokumentų antraštės, *в подлинных книгах документы обычно не снабжались заголовками*, nes jose fiksuoti vėlesnės chronologijos istoriniai terminai²⁷.

Kodikologijos, kaip atskiros mokslo disciplinos, santykis su paleografija yra jautrus klausimas²⁸. Akivaizdu, kad dabartinė kodikologija, plačiaja prasme – visa, kas susiję su knygos istorija, ir jos metodai įgijo specifinių ir savitų metodikos bruožų. Turi pagrindo tendencija kodikologijos kaip mokslo nesieti su dalykinės raštijos paminklais, pavyzdžiui, teismų bylų knygomis²⁹. Tačiau tradiciškai paleografija visada domėjosi materialiais visokiausių rankraščių, tarp jų ir knygų ar įrašų (epigrafika) aspektais. Kažkaip keista būtų apibrėžti taip, kad kodikologija privalo identifikuoti LM knygų-kopijų popieriaus vandenženklus ir lankus, o pavyzdžiui, paleografija – identifikuoti kopijuotojų rankas. Bet pripažinkime, labai patogus skyrimas. O. Choruženko analizuojamas kodikologinis aspektas yra knygos kopijos lankai, be atskirų perrašinėtojų rankų identifikavimo. Žodžiu, be paleografijos. Tai tik darbinis šio straipsnio paleografijos ir kodikologijos skyrimas.

Pradėsime nuo rezultatyvių E. Banionio XVI a. pabaigos kopijų paleografijos taikymo rezultatų. Kitaip ne taip akivaizdžiai atsiskleis O. Choruženko tyrimo vieta LM istoriografijos kontekste.

²⁶ А. И. Груша, *Документальная письменность Великого Княжества Литовского. Конец XIV – первая треть XVI в.*, Минск, 2015, p. 377–400; А. И. Груша, *Кризис доверия? Появление и утверждение правового документа в Великом Княжестве Литовском (конец XIV – первая треть XVI вв.)*, Москва-Санкт-Петербург, 2019, p. 447–471.

²⁷ Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 34, 159 (nuoroda nr. 42).

²⁸ J. Gumbert, „Prefazione alla prima edizione“, Maria Luisa Agati, *Il libro manoscritto da Oriente a Occidente: Fer una codicologia comparata*, 2nd ed. (*Studia Archaeologica*, 166), Rome, 2009, p. 13: „Not only did codicology have to live without a handbook: it also lived – in all countries except Germany – under a wrong name: palaeography“.

²⁹ „Kodikologija (lot. *codex* – knyga + gr. *logos* – mokslas), pagalbinė istorijos mokslo disciplina, tirianti rankraštinės knygas. Tiria tik literatūrinio turinio knygas (pavyzdžiui, netiria teismų knygų), jų leidybos technologiją, puošimą, formas“, žr. prieigą internetu <https://www.vle.lt/straipsnis/kodikologija/> [žiūrėta 2024 04 15]. „Pirmosios Lietuvoje kodikologijos disertacijos“ autorė Rima Cicėnienė labai aiškiai atsiribojo nuo LDK „praktiškosios raštijos“ paminklų tyrimų, žr. R. Cicėnienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rankraštinės knygos kultūra (iki XVI a. antrosios pusės)*, [daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, komunikacija ir informacija (06 H)], Vilnius, 2011, p. 16. „Pirmoji Lietuvoje kodikologijos disertacija“ įvardyta, žr. A. Navickienė, „Knygotyros ir dokumentotyros mokslų doktorantūros studijos Vilniaus universitete 1991–2014 metais“, *Knygotyra*, t. 63, 2014, p. 248.

XVI a. pabaigos knygų-kopijų paleografija – priemonė E. Banioniui kovoti su N. Berežkovo įrištų originalių knygų koncepcija

E. Banionis sprendė pirmiausia neišlikusių originalių ankstyvųjų LDK kanceliarijos knygų genezės klausimus ir – akivaizdu – be šaltiniotyrinio darbo su pirminiais istorijos šaltiniais, XVI a. pabaigos knygomis-kopijomis, tų klausimų sprendimo nematė. Perrašymo darbo organizavimas ir, svarbiausia, XVI a. pabaigos perrašytojų indėlio sukuriant kopiją nustatymas turėjo padėti išgryninti originalios knygos ar, E. Banionio terminais kalbant, buvusių originalių „knygų“ dokumentikos ir įrašų tekstus nuo vėlesnių priedų, atsiradusių kopijavimo metu.

Nors E. Banionis pritarė N. Berežkovo tezei dėl kopijų ir originalų neatitikimo, bet tai darė savaip. Būtent XVI a. pabaigos kopijų paleografija, techninių kopijuotojų ir redaktorių rankų ir darbo rezultatų atskyrimas leido jam pagrįsti triuškinančią kai kurių N. Berežkovo teiginių kritiką. Ypač buvo sukritikuota prielaida dėl buvusių įrištų originalių knygų ir jų rekonstravimo remiantis įvairiomis antraštėmis, užfiksuotomis kopijose.

Abu istorikai iš esmės laikėsi panašių rekonstrukcinių metodų, paremtų nuoseklesnių chronologiškai ir temiška tam tikrų dokumentų rūšių, dokumentų įrašų serijų išskyrimu knygose-kopijose, bet N. Berežkovo būtent pabrėžiama antraščių svarba³⁰ rekonstrukcijoms smarkiai skyrėsi nuo E. Banionio. Pagal jas N. Berežkovas skaičiavo originalių knygų vienetus knygose-kopijose. Taigi pagal antraštes jis nustatydavo rekonstruojamų vienetų, originalių knygų, skaičių. Nuoseklesnių chronologiškai ir temiška įrašų serijų kopijose atveju antraštės nulemdavo, ar tai atskira knyga, ar tik iširusios didesnės originalios knygos fragmentas:

Перед нами или копия новой книги данин и судебных справ, заведенной на смену той, которая скопирована в первом разделе (№ 3), или копия обособившегося

³⁰ Antraščių naudojimas aptartas, žr. Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 36–38. Vadinamųjų „knyginių antraščių“ požymis nebuvo suabsoliutintas atskiriant originaliuosius saugojimo vienetus, žr. ten pat, p. 45: „Указанные признаки: заглавия подлинных книг, выписанные в копиях; разрывы между предыдущим и последующим содержанием книги-копии в хронологическом отношении и одновременно в отношении содержания и формы документов; более или менее значительные хронологические пробы между однородными документами, компенсируемые выписанными в другом месте той же книги-копии или в другой книге-копии документами того же рода, обособленными от смежных (т. е. выписанных до и после них) хронологически или по содержанию, или по обоим этим признакам и вместе с тем падающими именно на промежуток времени, соответствующий отмеченному пробелу, – эти признаки позволяют в основных чертах произвести работу по анализу состава книг-копий, по расчленению их на составные элементы.“

фрагмента той же самой книги. Ввиду того, что копия не дает заглавия, которым бы открывалась новая книга, вероятнее второе.³¹

Taigi nuo to, ar buvo antraštė, ar ne, priklausė originalių įrištų knygų vienetų klausimas. Ir E. Banionis, remdamasis knygos-kopijos paleografija ir pagrįsta prie-laida dėl techninių kopijuotojų ir redaktorių darbo atskirumo, galejo tiksliai patikrinti N. Berežkovo nurodytų antraščių kilmę: ar tai techninio kopijuotojo mechaniško nura-šymo darbas (tikėtina, originali), ar tai vėlesnis redaktoriaus darbas – XVI a. pabaigos kūrybos rezultatas. Jei antraštė – redaktoriaus darbas, tai nėra ir to N. Berežkovo rekonstruoto originalios įrištos knygos vieneto. Nėra ir jos išsibarstymo fragmentais. Tada buvę N. Berežkovo knygų fragmentai pas E. Banionį virsta pabirais lapais ir sąsiuviniais. Yra daug įvairaus dydžio mažų „knygų“ – sąsiuvinių, kurie sudėti ir sumaišyti krūvose.

Taip glaustai ir supaprastintai atrodo E. Banionio paleografinės kopijų kritikos metodas, nukreiptas būtent, kaip pamatysime, vieno nurodyto N. Berežkovo rekonstruocinio darbo aspekto kritikai. Šio pirminio išankstinio pristatymo prireikė todėl, kad E. Banionio kritika, paremta knygų-kopijų paleografija, yra labai fragmentiška. N. Berežkovas atliko viską apimančią visų išlikusių knygų-kopijų su dokumentais, da-tuojamais iki 1522 m., analizę ir detaliai jas aprašė. E. Banionis analizavo ir kritikavo tik pasiuntinybių dokumentiką, išlikusią LM knygos-kopijų Nr. 4 (Kazimiero Jogailaičio (1440–1492) laikai)³², Nr. 5 (1492–1506) ir Nr. 6 (1494–1506) (Aleksandro Jogailaičio (1492–1506) laikai) turinyje³³. Tokiu pat būdu buvo dirbta ir su „teismų raštų ir suteik-čių (dalinių)“ dokumentika Aleksandro Jogailaičio laikais, užfiksuota LM knygo-se kopijose Nr. 3 (1440–1498), Nr. 5 ir Nr. 6³⁴. E. Banionis netikrino paleografiškai visų N. Berežkovo rastų „knyginių“ antraščių, reprezentuojančių buvusius pirminius origi-nalus. Jis taikė šį metodą tik paminėtų temų atžvilgiu ir nesidomėjo už borto likusiais kitokios rūšies dokumentikos įrašais analizuotose knygo-se-kopijose. Paminėtos atskiros knygos-kopijos ir jų turinys nebuvo išsamiai tirti kaip atskiri savarankiški saugojimo vienetai. Taigi sudėtinga ir nekorektiška būtų išskirti nedidelę sporadišką informaciją,

³¹ Ten pat, p. 98.

³² Э. Банёнис, „К вопросу о генезисе посольских книг Литовской Метрики (1480–1486 г.г.)“, *Исследования по истории Литовской Метрики. Сборник научных трудов*, т. 1, Москва, 1989, p. 64–84; Э. Банионис, „К вопросу о генезисе книг Литовской Метрики (последняя четверть XV века)“, *Lietuvos Metrika: 1988 metų tyrinėjimai*, сост. Э. Банионис, З. Кяупа, Vilnius, 1992, p. 9–23, 41 (lentelė nr. 1).

³³ Э. Банионис, „Введение“, p. 21–22.

³⁴ Э. Банёнис, „Книги листов судебных и данины“ 1492–1506 гг., *Литовская Метрика. Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции (апрель 1988 г.)*, Вильнюс, 1988, p. 33–36; Э. Банионис, „К вопросу о генезисе“, p. 25–40, 42–43 (lentelė nr. 2).

susijusią vien su LM knygos-kopijos Nr. 6 paleografija ir ją lyginti su O. Choruženko atliktu darbu, nuosekliai analizuojančiu vieną visą šį paminklą. Be to, kaip pamatysime, vienintelis O. Choruženko darbo įrankis yra nuorodos į LM knygą-kopiją Nr. 6 sudariusius lankus. E. Banioniui pagrindinis darbo įrankis yra perrašinėtojų braižų (rankų) nustatymas, o kopijos lankai (jei juos įmanoma nustatyti) įtraukiami tik retsykais ir beveik nevaidina jokio vaidmens argumentacijoje.

Paminėtina viena E. Banionio analizė, kai į argumentaciją buvo įtraukiami knygos-kopijos lankai. Mašinraštyje yra išlikę E. Banionio platūs knygų-kopijų perrašymo proceso aprašymai, susiję su LM knygos-kopijos Nr. 5 užfiksuota pasiuntinybių medžiaga. Ši medžiaga tik iš dalies buvo atspindėta jo vėliau publikuotuose straipniuose rusų kalba, todėl verta ją plačiau pristatyti (tekstas publikuojamas nieko nekeičiant; „=“ žymi pataisymus, kaip turėtų būti)³⁵:

[...] || [l. 44] [...] Tad būtina išsiaiškinti, kokios apimties ir kiek buvo 1492–1506 m. pasiuntinybių knygos [=knygų], kokiais principais vadovaujantis jos buvo vedamos, kaip buvo organizuotas darbas su diplomatiniais dokumentais LDK kanceliarijoje. 3.1.1492–1494 m. pasiuntinybių knyga [pabraukta rankr. – L. K.]. Peržiūrint, kaip knygoje-kopijoje LM-5 perrašyti 1492 m. diplomatiniai dokumentai, kyla keletas klausimų, į kuriuos negalima atsakyti vienareikšmiai. XVI a. pabaigoje techninis perrašinėtojas į knygą-kopiją LM-5 iki lapo 139v (124v) perrašinėjo 1492–1503 m. teismų ir || [l. 45] dalinimų knygą. Perrašinėdamas dokumentų tekstus, perrašinėtojas tarp jų palikdavo vietas antraštėms. Antraštes sudarydavo ir savo ranka įrašydavo Adomas Paškevičius^{x [1]}.

Knygos-kopijos LM-5 lapas 139–139v (124–124v) – tai kairioji perpus sulenkto popieriaus lapo pusė. Šis lapas yra vidinis, tarp keturių tokių per pusę sulenktų lapų, iš kurių sudaryti knygos-kopijos LM-5 lankai. XVI a. pabaigoje techninis perrašinėtojas imdavo perpus sulenktą popieriaus lapą, į kairiąją pusę, kuri tapdavo knygos-kopijos lapu, iš abiejų pusių perrašydavo dokumentų tekstus^{sxx [2]}, po to imdavo naują perpus sulenktą popieriaus lapą ir jo kairiąją pusę prirašydavo iš abiejų pusių. Taip iš 3–5 perpus sulenktų lapų suformavęs knygos-kopijos lanką, prirašydavo tuščius knygos-kopijos lanko dešiniuosius. Toliau perrašinėtojas imdavo perrašinėti ir formuoti naują knygos-kopijos lanką.

Taigi, knygos-kopijos LM-5 perrašinėtojas 1492–1506 m. teismų ir dalinimų knygos tekstą baigė perrašyti keturių perpus sulenktų popieriaus lapų lanko kairiojoje pusėje,

³⁵ Lietuvos istorijos institutas, Rankraščių skyrius [toliau – LII RS], f. 11 (E. Banionis), b. 18 [Medžiaga ir dalis teksto studijai „Lietuvos Metrikos pasiuntinybių knygos ir jų raštininkai (iki 1563 m.)“], l. 44–46.

dešinioji pusė liko tuščia. Čia knygos-kopijos LM-5 perrašinėtojas turėjo || [l. 46] pradėti perrašinėti originalią pasiuntinybių knygą, prasidedančią 1492 m. diplomatinių dokumentų tekstais. Matomai, tam kilo kai kurie neaiškumai, todėl į knygos-kopijos LM-5 perrašinėjimo darbą įsijungė A. Paškevičius. Lapo 140 (125) viduryje jis parašė antraštę, kuri pagal savo struktūrą apima ir skirta visiems toliau knygoje-kopijoje LM-5 įrašytiems diplomatinių dokumentų tekstams^[3].

Palikęs antrą lapo puslapį – 140v (125v) – tuščią, A. Paškevičius lape 141 (126) perrašė Ldk Kazimiero laiško Pskovo miestui tekstą. Teksto antraštės^{xx} [4] struktūra rodo ją buvus originaliame laiško nuoraše. Antrame lapo puslapyje – 141v (126v) – A. Paškevičius pradėjo, tęsė kito lapo – 142 (126) – pirmajame puslapyje ir baigė antrojo puslapio – 142v (126v) – viduryje perrašyti karalaičio Aleksandro ir LDK Ponų tarybos laiška LDK sritims dėl krašto seimo sušaukimo didžiojo kunigaikščio rinkimams. Šių laiškų antraštėse nurodyta, kad tokio turinio laiškausiai pasiųsti visoms LDK sritims, ir išvardyti asmenys, vežę šiuos laiškus^{xxx} [5].

Taigi, LDK kanceliarijoje 1492 m. pasielgta panašiai, kaip kad dabartinių ministerijų kanceliarijose || [l. 46] jose išsiuntinėjant aplinkraščius.

[Nuoroda] ^x[1]: A. Paškevičiaus rašytų antraščių braižas ir rašalas skiriasi nuo techninio perrašinėtojo perrašytų dokumentų tekstų braižo ir rašalo. Knygų-kopijų LM-5 ir LM-6, o taip pat kitų penkių knygų-kopijų pabaigoje yra A. Paškevičiaus parašas.

[Nuoroda] ^{xx}[2]: Popierių rašymui paruošdavo iš anksto. 38×42 cm popieriaus lapą dėdavo ant specialios klišės (veržerio), kuri popieriuje įspausdavo eilutes teksto rašymui. Popieriaus lapą sulenkus per pusę, išeidavo du, vienas su kitu sujungti knygos lapai, kurių kiekvieno formatas 19×42 cm. Įspaudas palikdavo vieną lankelį 4 cm, kitą 2–2,5 cm, apatinį – 3,7 cm, viršutinį – 4 cm, tarpas tarp eilučių 6 mm².

[Nuoroda] ^x[3]: „Туть вписиваны / поселства розные“ (šioje ir kitose citatose skersinis brūkšnelis žymi eilutės pabaigą, kursyvas – iškeltinę raidę) [taip rankr. – L. K.]. Šią antraštę A. Paškevičius galėjo įrašyti ir kiek vėliau, po to, kai diplomatinių dokumentų tekstai jau buvo perrašyti.

[Nuoroda] ^{xx}[4]: „Поселства. / До пскович в кривдах полочаноч“.

[Nuoroda] ^{xxx}[5]: „По смерти короля Казимера. / В Городне початы посолства писат: до Киева Петром Федковичом, / а до Смоленска паном Сенком Олизаровичом, а до Витебска / князем Михаилом Ивановичом Жеславским, а до Полоцка / паном Воитехом Ивашкочом, а до Луцка. / Prieš LDK Ponų tarybos laišką: „Посолства до них же, тыми же послы.“

Vėliau parašytame dalies LM knygos-kopijos Nr. 5 publikacijos Įvado kiek sutrumpintame ką tik pacituoto lietuviško teksto variante atsirado nauja nuoroda į šios knygos-kopijos lankus³⁶. Nurodyta, kad diplomatinių dokumentų tekstai prasideda „eilinio LM-5 knygos-kopijos lanko (sąsiuvinio) antro lapo versus pusėje 3 puslapyje“. Galima manyti, kad diplomatinių dokumentų tekstų perrašymas buvo ir naujo LM-5 knygos-kopijos perrašymo etapo pradžia, – šitaip teigia E. Banionis, nurodydamas būtent perrašytojų rankų pasikeitimą³⁷, o ne naujo knygos-kopijos lanko pradžia. Konstatuotas paleografinis-kodikologinis faktas su nuoroda į perrašymo darbo pertraukimą ar etapą, ir galima numanyti, kad toks akcentas turėtų būti susijęs su E. Banionio ginama atskirų originalo sąsiuvinų teze. Knygos-kopijos Nr. 5 rankraščio lankams dar skirta viena pastraipa apie negalėjimą „dėl įrišo ypatybių“ suskaičiuoti lankų bei nurodytas apytikslis 6–8 lapų, arba 12–16 puslapių *in folio*, sąsiuvinų dydis³⁸. Antraštės diplomatinių dokumentų serijai sukūrimą ir po to kitų dviejų dokumentų tekstų perrašymą priskyres A. Paškevičiui (br. III), sakykime, perrašytojui-redaktoriui, o ne pagrindiniam techniniam perrašytojui (br. II)³⁹, jis įrodė šios antraštės vėlyvą kilmę ir, kaip matyti, numatė galimybę šį kitos rankos („redaktoriaus“) išibrovimą traktuoti kaip tam tikro pertrūkio perrašant knygą-kopiją požymį. Interpretuoti kaip tam tikrų originalių „knygų“ fizinių ypatybių daromą įtaką knygos-kopijos perrašymo procesui.

E. Banioniui aptartu atveju svarbiausias kriterijus yra knygos-kopijos perrašinėtojų paleografija, jų rankų pasikeitimas, tuščios vietos antraštei palikimas ar nepalikimas kopijoje. Kaip minėtu atveju, jis įrodė antraštės vėlyvą kilmę ir pakirto tokio svarbaus N. Berežkovui originalios knygos antraštės kriterijaus pagrįstumą šioje knygos-kopijos vietoje:

Dėl to ši antraštė, įrišus LM-5 knygą-kopiją, tapo diplomatinių dokumentų skyriaus antrašte, o ją užrašė XVI a. pabaigoje – originaliose XV a. pabaigos LDK kanceliarijos knygose šios antraštės nebuvo.⁴⁰

Daugiau panašių į cituotą knygų-kopijų antraščių kilmės ir funkcijos apibendrinimą (*diplomatinių dokumentų skyriaus antraštė XVI a. pabaigos knygoje-kopijoje*) E. Banionio darbuose nėra. Kaip ten būtų, E. Banionio dėmesio centre buvo ankstyvųjų originalių

³⁶ Э. Банионис, „Введение“, p. 21–22.

³⁷ Ten pat, p. 21.

³⁸ Ten pat, p. 21, 27.

³⁹ Rankų žymėjimas pagal 2012 m. publikaciją, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506)*, p. 171–172, nr. 266–267.

⁴⁰ Vertimas į lietuvių kalbą, žr. E. Banionis, „Įvadas“, ten pat, p. 17; plg. Э. Банионис, „Введение“, p. 22.

knygų pavidalo klausimas, o XVI a. pabaigos knygų-kopijų gamybos ypatybės buvo tik viena svarbesnių priemonių išgryninti originalų autentišką tekstą knygose-kopijose.

Primintina, kad pats N. Berežkovas minėtos antraštės *Туть вписиваны | поселства розные* be žodžio „knygos“ (daugiskaitos forma) reabilitacijai buvo paskyręs keletą variantų paaiškinimui, kaip XVI a. pabaigoje buvo perdirbta buvusi toje vietoje originali knygos antraštė (kad buvo, jis neabejojo). Jo nuomone, originali formulė turėjo prasidėti taip: *В tych книгах [...]*⁴¹. Ir tai ne vienintelė knygų-kopijų antraštė, kurią N. Berežkovas bandė pataisyti, kad atitiktų jo originalių knygų rekonstravimo koncepciją. Prie tokių antraščių atskirų originalių knygų atstovų jis priskyrė gana retai knygose-kopijose fiksuotas antraštes iš Aleksandro Jogailaičio laikų su pradžios formuluote *А то [...]*⁴²:

А то посолства, которыи коли ку его м(и)л(о)сти великому кн(я)зю откуль прыношены, и отказы противь имь, и тежь от его м(и)л(о)сти сланы, и отказы оттуль прыношены.⁴³

А то посолства, которыи коли ку его м(и)л(о)сти великому кн(я)зю откуль прыношены, и отказы противь имь, и тежь от его м(и)л(о)сти сланы, и отказы оттуль прыношены.⁴⁴

А то аранды, кому его м(и)л(о)сть што продал, которыи плат або мыто.⁴⁵

Šio tipo visoms trimis antraštėmis, užfiksuotoms LM knygose-kopijose Nr. 5 ir Nr. 6, N. Berežkovas suformulavo tokią kompromisinę interpretaciją. Lyginimas su kitomis knygų antraštėmis jam leido teigti, kad šio tipo retos antraštės vis dėlto nebuvo vien XVI a. pabaigos perrašinėtojų darbas. Specifinis jų suformulavimas N. Berežkovui rodė, kad jos perdirbtos, nes, kaip jis įsivaizdavo, atskirai saugotos originalios knygos antraštė negalėjo būti pavadinta priešingumo jungtuku „O tai... (*A mo...*)“⁴⁶. Taigi buvo sukurtas toks gana racionalus originalios antraštės perdirbimo technikos paaiškinimas: kadangi perrašant buvusi originali atskira knyga tapdavo knygos-kopijos atskiru skyriumi (!), perrašinėtojai jungtuką *o* naudojo pabrėžti, kad toje vietoje knygoje-kopijoje pereinama prie kitos knygos dokumentikos; žodis *tai (mo)* galbūt pakeitė pirminį *Tose knygose (В tych книгах)*, panašiai į žodį *Čia (Тым)* Žygmanto Senojo

⁴¹ Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 35.

⁴² Ten pat, p. 35, 160 (nuoroda nr. 47).

⁴³ *Lietuvos Metrika (1427–1506). Knyga Nr. 5*, p. 85 (Nr. 33); *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506)*, p. 202 (Nr. 319).

⁴⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506). Užrašymų knyga 6*, par. A. Baliulis, Vilnius, 2007, p. 72, nr. 34.

⁴⁵ Ten pat, p. 236, nr. 369.

knygų antraštėse⁴⁶. E. Banionis neabejojo dėl LM knygos-kopijos Nr. 5 atvejo, kad tai originali 1494 m. antraštė *Antraštė „pasiuntinybių knygomis“*⁴⁷. Tiksliau formuluojant E. Banionio terminija – antraštė skirta originalioms „knygomis“, neįrištam sąsiuviniai, buvusiam atskiram saugojimo vienetui.

Aiškiai matyti N. Berežkovo poreikis (būtinybė) pertvarkyti, pataisyti šaltinio raidę savo ruožtu liudija jo argumentacijos silpną vietą. Juk tokiu būdu istorijos šaltiniai pritaikomi tam tikrai išankstinei teisingo aiškinimo schemai.

Daugiausiai E. Banioniui panašiu būdu – nustatyta paleografiškai XVI a. pabaigos kilmė – pavyko demaskuoti N. Berežkovo „originalių“ knygų antraštes LM knygo-kopijoje Nr. 4: *Посолства до короля его м(и)л(ости) от татарских царов и от иных, и от короля до нихъ*⁴⁸; *Книги поселствъ московскихъ и инъныхъ*⁴⁹; *Книги судовые и данина короля его м(и)л(о)сти Казимера*⁵⁰. Kaip jau minėta, jei antraštė – XVI a. pabaigos perrašinėtojo-redaktorius darbas, tai nėra ir to N. Berežkovo rekonstruoto originalios įrištos knygos vieneto. Nėra ir jos išsibarstymo fragmentais. Nuo antraštes buvimo ar nebuvimo priklausė, ar temiškai (tam tikra dokumentų rūšis) ir chronologiškai nuoseklesnė knygos-kopijos įrašų seka bus įvardyta buvusios originalios knygos liudininku, ar tik didesnės iširusios originalios knygos fragmentu. Tada buvę N. Berežkovo knygų fragmentai E. Banioniui lengvai virsta pabirais lapais ir sąsiuviniais. Yra daug įvairaus dydžio mažų knygų – sąsiuvinių ir jų sudėjimas ir susimaišymas krūvose.

Akivaizdu, kad E. Banioniui buvo svarbu atskirti būtent originalų ir XVI a. pabaigos kūrybos tekstus knygo-kopijose, nustatyti vėlyvos XVI a. pabaigos kopijų vidinių „knyginių (su terminu *книги*) antraščių“, – atkreipkime dėmesį į anksčiau cituojamas kai kurias LM knygos-kopijos Nr. 4 antraštes, – kilmę. Tai E. Banioniui buvo įrištų originalių suirusių rekonstruotų N. Berežkovo knygų idėjos sutriuškinimas ir analitinės minties iš(si)laisvinimas:

⁴⁶ Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 35–36, 160 (nuoroda nr. 47).

⁴⁷ *Lietuvos Metrika (1427–1506). Knyga Nr. 5*, p. 22 (Введение), 85 (nr. 33), 306 (dokumento nr. 33 komentaras); *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506)*, p. 17 (Įvadas), p. 202 (nr. 319), 421 (dokumento nr. 319 komentaras).

⁴⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4*, p. 89. Šios antraštės E. Banionio paleografinė kritika, žr. Э. Банёнис, „К вопросу о генезисе посольских книг“, p. 74–75. Pakartota dalis informacijos, žr. Э. Банионис, „К вопросу о генезисе книг Литовской Метрики“, p. 8–45.

⁴⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4*, p. 138. Paleografinė kritika, žr. Э. Банёнис, „К вопросу о генезисе посольских книг“, p. 75.

⁵⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4*, p. 109. Paleografinė kritika išliko tik mašinarštėje (maždaug 1986–1987 m.; mašinarštis); lietuviškas platesnis 1989 m. straipsnio rusų kalba variantas, žr. LII RS, f. 11 (E. Banionis), b. 18 [Medžiaga ir dalis teksto studijai „Lietuvos Metrikos pasiuntinybių knygos ir jų raštininkai (iki 1563 m.)“], l. 24–25.

Minėjome, kad N. Berežkovo nuomone, 1503–1504 m. diplomatinį dokumentų tekstai po keleto metų pertraukos buvo įrašyti į likusius tuščius 1494–1499 m. pasiuntinybių knygos lapus. Lapas su 1503 m. diplomatinio dokumento tekstu, jo nuomone, buvo iškritęs, pradėtas [=pridėtas] ant 1494–1499 m. pasiuntinybių knygos viršaus, taip ir perrašytas XVI a. pabaigoje į knygą-kopiją LM-6 (63). Čia kaip tik atsiskleidžia N. Berežkovo įvaizdžio dėl LDK kanceliarijos knygų fizinės būklės bei jo tyrinėjimo išvadų klaidingumas. Diplomatinį dokumentų tekstus mintyse dėliodami chronologine seka ir orientuodamiesi tik į pasiuntinybių knygų originalias antraštes, padarytume išvadą, kad XV–XVI a. originalių pasiuntinybių knygų kaipo tokių buvo dar mažiau, nei nustatė N. Berežkovas (**juk jis XVI a. pabaigoje perrašymo metu sudarytas antraštes skaitė originaliomis**) [paryškinta mūsų. – L. K.].⁵¹

Juk tam tikru atžvilgiu įrištos knygos požymis – antraštės – riboja N. Berežkovo rekonstrukcijų lankstumą; išlikusių antraščių skaičius knygose-kopijose atitiko šio istoriko rekonstruotų originalių knygų skaičių. Ar E. Banionis, demaskuodamas vėlyvas, tik XVI a. pabaigos knygoje-kopijoje atsiradusias antraštes, tuo pačiu būdu „demaskavo“ taip pat ir dokumentų serijas, kad ir jos buvo sukurtos tik XVI a. pabaigoje, – abejotina. Tačiau galima pripažinti, kad šio istoriko pozicija labai prieštaringa.

LM knygos-kopijos Nr. 227 (1533–1535) publikacijos įvado autoriai teigė, kad E. Banionio LM knygos-kopijos Nr. 4 struktūros analizė buvo *nepakankamai motyvuota, kupina prieštarų, o kartais netgi paremta apskritai klaidinga ano laikmečio panašaus pobūdžio rankraštinių knygų sudarymo samprata* (palyginti tekstus lentelėje)⁵².

S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkevičiūtė	E. Banionis
Pavyzdžiui, faktą, kad 4-oje knygoje dokumentų serijos pavadinimas parašytas kita rašysena, jis laiko pakankamu įrodymu, kad tokia serija atsirado tik knygoje-kopijoje. Tuo tarpu žinoma, kad to meto knygose ir aktų pavadinimai, ir registrai paprastai buvo sudaromi vėliau ir neretai kitų raštininkų ⁵³	Таким образом, мы должны сделать очень важный вывод: заглавие к серии текстов дипломатических документов было составлено при переписке книги-копии ЛМ-4 в конце XVI в., а не является оригинальным заглавием „сборника посольств“, составленного в 1486 г. ⁵⁴

Kaip matyti, E. Banionis nieko nesako apie dokumentų serijos vėlyvą kilmę. Jis kalba tik apie antraštės vėlyvą kilmę. Bent jau pasiuntinybių dokumentų serijos LM

⁵¹ Ten pat, l. 71–72 (paginacija pieštuku), pastaba x.

⁵² S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkevičiūtė, *op. cit.*, p. XVI.

⁵³ Ten pat, p. XVI (nuoroda nr. 49).

⁵⁴ Э. Банионис, „К вопросу о генезисе книг Литовской Метрики“, p. 19–20.

knygos-kopijos Nr. 4 jis neliečia. Reikia atkreipti dėmesį į labai svarbų E. Banionio skirtumą nuo N. Berežkovo. E. Banionis ne kartą pažymėjo atskirų „knygų“ ribų nustatymo ir esminio „knygų“ rekonstravimo problemišumą, todėl LM knygos-kopijos Nr. 4 struktūros atveju jokių perstumdymų dokumentų įrašų serijose nedarė. N. Berežkovas darė radikalias originalių knygų rekonstrukcijas iš atskirų knygų fragmentų skirtingose knygoose-kopijose. E. Banionis paliko originalią įrašų tvarką, tik identifikavo vėlyvos kilmės knygų-kopijų „redaktorių“ sukurtas antraštes. Beje, pagrindinė E. Banionio tezė buvo negailestinga LM knygos-kopijos Nr. 4 originalo atžvilgiu – tai XVI a. pabaigos „archyvinės pabiros“, tačiau pridėtas svarbus ir aiškus patikslinimas, kad originali „archyvinių pabirų“ dokumentika buvo saugoma kaip nedaloma visuma (*в некоем одном целом; некая архивная единица*) iki pat XVI a. pabaigos ir visa pateko į vieną minėtą knygą-kopiją⁵⁵. Tačiau kiek toliau tekste kalba ir apie šalia atskirų pasiuntinybių dokumentų sąsiuvinį saugotus kitų rūšių dokumentus – teismų reikalų ir suteikčių, nuomos raštus, atskirus šių dokumentų sąsiuvinius ir „paskirus lapus“, taip pat sudėtas pagal dokumentų rūšis į „savarankiškus ir daugmaž pastovius „saugojimo vienetus“. Per 100 metų saugant vienoje vietoje, visi paminėti atskiri vienaarūšiai sąsiuviniai ir lapai susimaišė tarpusavyje, kažkas pasimetė, ir tokia tvarka XVI a. pabaigoje buvo perrašyta į LM knygą-kopiją Nr. 4⁵⁶.

Todėl teisūs LM knygos-kopijos Nr. 227 publikacijos Įvado autoriai, teigiantys, kad E. Banioniui

ji [*LM knyga-kopija Nr. 4*] – XVI a. pabaigos kopijuotojų kūrinys, sulipdytas iš atskirų sąsiuvinį ir netgi „paskirų lapų“, kurie per šimtmetį „susimaišė“⁵⁷.

Tiksliau, E. Banioniui svarbu pabrėžti naują įrištą knygos-kopijos formą, kurios neturėjo originalai – *sąsiuvinii ir lapų krūvos*. Kad ir kaip paradoksaliai atrodytų mintis, *natūraliai susiklosčiusios-susikračiusios-susimaišiusios* knygų-kopijų dokumentų įrašų sekos, perrašytos daugiausia techninio pagrindinio perrašytojo, E. Banionis nelaiškė XVI a. pabaigos kopijuotojų kūryba, nors kartu pripažino naujų įrištų knygų formavimą perrašant į atskiras knygas-kopijas:

⁵⁵ Ten pat, p. 24.

⁵⁶ Ten pat. Plg. ankstesnį aprašymą juodraščiuose, žr. LII RS, f. 11 (E. Banionis), b. 18 [*Medžiaga ir dalis teksto studijai „Lietuvos Metrikos pasiuntinybių knygos ir jų raštininkai (iki 1563 m.)“*], l. 48 (paginacija prieštuku): „Visa tai buvo saugoma sudėta vienoje vietoje, tarsi kaip suformuota viena knyga. Tačiau iki XVI a. pabaigos, LDK kanceliarijos knygų perrašinėjimo, šios sąlyginai vienos 1480–1492 m. pasiuntinybių knygos fragmentai išsisklaidė, susimaišė su kito pobūdžio knygomis, dalis fragmentų žuvo.“

⁵⁷ S. Lazutka, I. Valikonytė, J. Sinkevičiūtė, *op. cit.*, p. XVI–XVII, (nuoroda į Э. Банионис, „К вопросу о генезисе книг Литовской Метрики“, p. 24).

Prieš Lietuvos Metrikos perrašinėjimą XVI a. pabaigoje jokio jos sisteminimo nebuvo. [...] Mūsų nuomone, perrašinėjimo procesas kartu buvo naujų knygų formavimo procesas. [...] Perrašinėtojas lapus ėmė iš krūvos ir perrašinėjo lapus mechaniškai.⁵⁸

Taigi, XVI a. pabaigoje, nurašant originalius LDK kanceliarijos dokumentus į knygas-kopijas, buvo surenkama tuomet išlikusi LDK kanceliarijos dokumentacija (tiesa, jos iš naujo netvarkant).⁵⁹

Tačiau kartais pasitaiko ir E. Banionio minčių, atitinkančių cituoto Įvado teiginį apie dokumentų įrašų serijų atsiradimą tik XVI a. pabaigos kopijose:

Manome, kad apsauginių raštų tekstas ir įgaliojimų raštų formulės LDK kanceliarijoje XV a. pabaigoje buvo užrašyti ant pavienių lapų, o prieš perrašant į LM-5 knyga-kopiją XVI a. pabaigoje, jie buvo įdėti tarp pirmo ir antro Pasiuntinybių „sąsiuvinių-saugojimo vienetų“.⁶⁰

Šiuo metu LM tyrimuose akivaizdu, kad originalų ir kopijų vienetai atitiko vienas kitą – abu buvo įrištų knygų formos. Paminėta E. Banionio paleografinė-kodikologinė pastaba apie perrašymo darbo pertrūkį LM knygoje-kopijoje Nr. 5 paveikė techninio perrašinėtojo susidūrimas su nauja pasiuntinybių dokumentikos įrašų serija originale, o ne atskirai saugotu sąsiuvinio „pasiuntinybių knyga“ ar „knygomis“. Kopijuotojai stengėsi sukurti kopiją, teisiškai galinčią pakeisti originalą.

Tačiau, kaip jau pabrėžta, XVI a. pabaigos knyga-kopija fiksavo originalo vidinę struktūrą ir nieko negali pasakyti apie originalo paleografiją, ypač – kada buvo įrišta. Tad sunku paneigti galimybę, kai A. Hruša, turėdamas omenyje sudėtingo (sudėtinio) turinio LM knygas-kopijas Nr. 4, Nr. 5, Nr. 6, Nr. 7 (1506–1539), Nr. 8 (1506–1514) ir remdamasis E. Banionio tyrimais, teigia, kad tų ankstyvųjų LM knygų-kopijų originalai galėjo „kurį laiką“ būti saugomi neįrišti. Jis pritarė E. Banionio pagrindinei tezei, kad XV–XVI a. sandūroje knygų šiuolaikine samprata galėjo ir nebūti. Pirminis knygų pavidalas – „surištos [*ne įrištos*] grupės sąsiuvinių ir atskirų lapų“. Kadangi saugojimo forma buvo toli iki idealios, tai lėmė jų „išsisklaidymą“⁶¹. A. Dubonis, aptaręs sudėtingą ankstyvųjų LDK kanceliarijos knygų originalų fizinio pavidalo klausimo istoriografiją,

⁵⁸ LII RS, f. 11 (E. Banionis), b. 18 [Medžiaga ir dalis teksto studijai „Lietuvos Metrikos pasiuntinybių knygos ir jų raštininkai (iki 1563 m.)“], l. 30.

⁵⁹ Vertimas į lietuvių kalbą, žr. E. Banionis, „Įvadas“, p. 15; plg. Э. Банионис, „Введение“, p. 20.

⁶⁰ Ten pat, p. 22.

⁶¹ А. Груша, *Канцелярия Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006, p. 114; А. И. Груша, *Документальная письменность*, p. 266; А. И. Груша, *Кризис доверия?*, p. 320.

taip pat neatsisakė idėjos, kad pirminė šių „knygų“ klostymosi fazė „iki originalios įrištos knygos“ galėjo būti panaši į „banionišką“ pavidalą – „mažesnių neįrištų sąsiuvinių blokas“⁶². Beje, E. Banionis atkreipė dėmesį į vieną 1623 m. LM knygų-kopijų sąrašo ypatybę – knygos grupuotos pagal valdovus. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Kazimiero ir Aleksandro Jogailaičių kanceliarijų knygos priskirtos vienai grupei tiek knygų-kopijų, tiek originalių knygų 1623 m. sąrašuose. Tai gali reikšti, kad jų formavimas užbaigtas (įrištos?) po 1506 m.? Štai kaip tenka LM ankstyvųjų knygų tyrėjams spėlioti apie jų galutinį kodikologinį originalų suformavimą.

E. Banionio tyrimai dar nepasenę. Kaip matyti, O. Choruženko grįžimas 2008 m. prie N. Berežkovo LM rekonstrukcinės šaltiniotyros ištakų išties yra, anot A. Dubonio, „pasenusių pažiūrų“ dar nepaskelbus 1623 m. originalių LM knygų sąrašų ir atlikto jų palyginimo su tų pačių metų knygų kopijų sąrašu (2010, 2012).

Kaip pabrėžta, E. Banionio paleografinė kopijų analizė susijusi su tirtų atskirų skirtingų rūšių originalių LDK kanceliarijos knygų genezės klausimų tematika. Jis nuosekliai netyrė XVI a. pabaigos knygų-kopijų kaip atskirų savarankiškų saugojimo vienetų, jų visos vidinės įrašų struktūros (LM knygos-kopijos Nr. 3, Nr. 4, Nr. 5, Nr. 6). Jis nekėlė klausimo, kam iš viso buvo reikalingi jo išaiškinti vidiniai knygų-kopijų skyrių pavadinimai, „skyrių antraštės“, sukurtos XVI a. pabaigoje redaktorių, ypač tais atvejais, kai tose antraštėse buvo vartojamas dar „knygų“ terminas (LM knygos-kopijos Nr. 4 atvejais). Juk greitai reikalingų dokumentų ir informacijos paieškai turėjo visiškai užtekti dokumentų rodyklės kopijos pradžioje ir dokumentų antraščių (santraukų) kopijos viduje. Savo ruožtu, vertinant E. Banionio paleografinės knygų-kopijų analizės metodą, reikia pabrėžti ir šio istoriko kai kurių paleografinių išvadų skubotumą. Identifikuojant perrašinėtojų rankas (priskiriant konkreitiems asmenims) reiktų pirmiau padaryti detalesnius aprašus, nes, pavyzdžiui, drąsus A. Paškevičiaus kaip redaktoriaus įvardijimas visai nėra pagrįstas specialiu paleografiniu braižo aprašymu⁶³. Anoniminių perrašinėtojų „techninio / pagrindinio“ ir „redaktoriaus-sudarytojo“ skyrimas analitiškai kol kas gerai funkcionuoja, bet kiekvieną sykį imantis tirti naują kopiją, šį darbo pasidalijimą reiktų analizuoti, o ne iš anksto postuliuoti.

Milžinišką darbą atliko kanceliarijos raštininkai ir greičiausiai dar ir specialiai pasamdyti raštingi žmonės, ne mažiau 20 asmenų. 1599 m. LDK kanclerio nurodymu,

⁶² „Didžioji Lietuvos Metrikos istorijos problema – knygų atsiradimas (iki XVI a. pabaigos)“ (autorius: A. Dubonis), žr. A. Dubonis, D. Antanavičius, R. Ragauskienė, R. Šmigelskytė-Stukienė, *Susigrąžinant praeitį. Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016, p. 47–49.

⁶³ Detalūs perrašinėtojų rankų identifikavimo aprašai ir nuotraukos būdingos A. Hrušai, pavyzdžiui, žr. A. I. Груша, „Прадмова“, *Пепаііс вoйіска*, p. 15–16.

perrašinėtojams – *chlopęta, co metryki przepisuja* – už darbą skirta aprangos už džiulę 79 kapų gr. sumą⁶⁴. Tai rodo, kad perrašinėtojų skaičius buvo tikrai nemažas.⁶⁵

Papildomai E. Banionio paleografinio knygų-kopijų tyrimo metodo rezultatyvumui paliudyti, sprendžiant tam tikrus XVI a. pabaigos knygų-kopijų gamybos klausimus, reikėtų pacituoti tik mašinraštyje likusią šio istoriko ką tik minėtų besidubliuojančių LM knygų-kopijų Nr. 5 ir Nr. 6 diplomatinių dokumentų serijų analizę. Ji įdomi tuo, kad parodo, jog XVI a. pabaigos perrašinėtojų darbe nesivadovauta vienu principu (prie tos pačios išvados priėjo ir Irena Valikonytė⁶⁶). Nors atrodytų, čia būta vienodų sąlygų, LM knygų-kopijų Nr. 5 ir Nr. 6 pabaigose pasirašė tas pats A. Paškevičius. Tai būtų perspėjimas istorikams neatsipalaiduoti ir nesivadovauti išankstinėmis formaliomis ir schemiškomis prielaidomis. Tai taip pat gera iliustracija, kad kartais knygų-kopijų rankraščių paleografija yra bejėgė: be besidubliuojančių dokumentų nuorašų keliose knygose-kopijose neįmanoma būtų nustatyti, kiek redaktoriaus antraštėje liko iš ankstesnės originalios antraštės ir apskritai ar jos būta. E. Banionio mašinraštyje neišliko citatų bibliografinės dalies, tik nuorodų numeriai tekste, kuriuos pažymėjome lenktiniuose skliausteliuose, pavyzdžiui (22)⁶⁷:

[...] || [l. 56] [...] Ši originali pasiuntinybių knyga turėjo antraštę^{x[1]}. Sprendžiant pagal antraštės struktūrą, pagal tai, kad joje minimas tik didžiojo kunigaikščio titulas, antraštė buvo sudaryta prieš 1501 m., kai Ldk Aleksandras buvo išrinktas ir Lenkijos karaliumi. Cituota antraštė, o taip pat po jos antrojoje pasiuntinybių knygoje buvę įrašyti diplomatinių dokumentų tekstai XVI a. pabaigoje buvo perrašyti du kartus, į skirtingas knygas-kopijas LM-5 ir LM-6. Minėjome, kad knygoje-kopijoje LM-5 diplomatinių dokumentų tekstai ir jų antraštės rašytos to pačio techninio perrašinėtojo ranka. Knygoje-kopijoje LM-6 diplomatinių dokumentų tekstai rašyti techninio perrašinėtojo ranka, o jų antraštės – A. Paškevičiaus ranka (jis taip pat pasirašęs knygos-kopijos LM-6 pabaigoje). Diplomatinių dokumentų tekstų antraštės abejose || [l. 57] knygose-kopijose, LM-5 ir LM-6, savo turiniu iš esmės adekvačios. Tačiau tai, kaip jos įrašytos knygoje-kopijoje LM-6, įgalina bent iš dalies rekonstruoti originalių pasiuntinybių knygų perrašinėjimo XVI a. pabaigoje procesą. Štai knygos-kopijos LM-6 techninis

⁶⁴ Г. А. Галенчанка, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Гісторыя, даследаванні, выданні (кароткі нарыс)*, Мінск, 2014, p. 9.

⁶⁵ R. Ragauskienė, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija ir Lietuvos Metrika XVI a. viduryje–XVII a. pirmajame ketvirtyje“, A. Dubonis ir kt., *Susigrąžinant praeitį*, p. 97.

⁶⁶ I. Valikonytė, „Įvadas“, *Lietuvos Metrika (1540–1543). 12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 2007, p. XXXV.

⁶⁷ LII RS, f. 11 (E. Banionis), b. 18 [Medžiaga ir dalis teksto studijai „Lietuvos Metrikos pasiuntinybių knygos ir jų raštininkai (iki 1563 m.)“], l. 56–58 (paginacija pieštuku).

perrašinėtojas lape 68v (19v, 38) baigė perrašyti diplomatinio dokumento tekstą, tačiau pratęsė paskutiniąją eilutę įrašydamas: „В Городне, феврал 13 день, индик 14“ ir čia pat šį įrašą užbraukė. Palikęs vietos antraštei, techninis perrašinėtojas tame pačiame puslapyje perrašė sekančio diplomatinio dokumento tekstą. A. Paškevičius, kiek vėliau, tuščioje vietoje įrašė diplomatinio dokumento antraštę: „Отказ послу московскому в Городне, феврал 13 ден / индик 14. Иван Владыка отказывал.“. Кnygoje-kopijoje LM-5 ši antraštė tokia: „В Городне, фев. 13, индик 14. Иван Владыка отказывал / (22). Taigi, galime daryti visiškai pagrįstą išvadą, kad diplomatinių dokumentų tekstų antraštės buvo originalioje pasiuntinybių knygoje. Antraštėse dažnai yra tokia informacija (datos, pasiuntinių vardai), kurios nėra diplomatinių dokumentų tekstuose. **Techninis knygos-kopijos LM-5 perrašinėtojas antraštes perrašydavo iš karto, o knygos-kopijos LM-6 techninis perrašinėtojas joms palikdavo vietos. A. Paškevičius, įrašydamas antraštes, kai kada jas papildydavo, kaip kad cituotoje antraštėje pridėjo: [Отказ послу московскому] [paryškinta mūsų. – L. K.].** Atrodo, kad diplomatinių dokumentų antraštės originalioje pasiuntinybių knygoje nebuvo atskirtos nuo pačio diplomatinio teksto. Štai kodėl knygoje-kopijoje LM-5 ir LM-6 sutinkamos diplomatinių dokumentų antraštės, kurių pabaiga iš tikrųjų yra || [l. 58] diplomatinio teksto pradžia^[2]. Pvz.: „... князю Ивану Юрьевичу Воитком жо. Напер/вѣи поклонъ, а потомъ речы.“ (23). Galime daryti išvadą, kad diplomatinių dokumentų antraštės į knygas-kopijas LM-5 ir LM-6 buvo nurašytos iš vieno ir to paties šaltinio. [Nuoroda]^[1] „А то посолства, которыи коли ку его м(и)л(о)сти великому кн(я)зю откуль прыношены, и отказы противъ имъ, и тежъ от его м(и)л(о)сти сланы, и отказы оттуль прыношены“ (20) N. Berežkovo nuomone, antraštės pirmieji du žodžiai yra dalinio antraštės redagavimo ją perrašinėjant XVI a. pabaigoje rezultatas (21). [Nuoroda]^[2] Knygą LM-223 sudaro įvairių LDK kanceliarijos originalių knygų fragmentai. Į ją pateko ir keletas originalios pasiuntinybių knygos lapų su 1522 m. diplomatinių dokumentų tekstais. Juose matyti, kad antraštę atstodavo pirmoji teksto eilutė, parašyta nuostatiniu raštu ir stambesniu šriftu (žr. pav. Nr. [...]).

Maskviškės LM knygos-kopijos Nr. 6 publikacijos įvade pažymima vėlesnė dokumentų rodyklės ir antraščių kilmė: *Вероятно, заголовки были составлены после оформления рукописи и повторены в реестре для облегчения поиска документа.* Nurodytas gerai žinomas nuo XX a. pradžios požymis, kad kopijos lapų kustodai (reklamantai) žymi kitos lapo pusės dokumentų tekstus neatsižvelgiant į pasitaikančias dokumentų antraštes⁶⁸. Perrašinėtojų braižų (antraščių ir tekstų) skirtumai nežymėti.

⁶⁸ Šis kustodų kriterijus dokumentų antraščių vėlyvumui nustatyti turi seną tradiciją, atsekamą iki XX a. pradžios, žr. [И. И. Лаппо, „Введение“], p. III.

Atkreiptas dėmesys į kopijoje užfiksuotas kai kurių dokumentų ornamentuotas inicialines raides, o tai liudytų, kad originalių knygų raštininkai sekė išduotų originalių dokumentų puošnių inicialinių raidžių grafiką. Inicialus imitavo ir XVI a. pabaigos perrašinėtojai⁶⁹. Iš tiesų išduotų dokumentų inicialų imitavimas kanceliarijos registruose ar nuorašų knygoje (kartuliarijuose) žinomas faktas⁷⁰. Tačiau reikia manyti, kad puošnesni knygų-kopijų dokumentų tekstų inicialai daugiau gali paliudyti apie pačių XVI a. pabaigos kopijuotojų menines preferencijas, o ne išduotų originalių dokumentų grafiką. Juk XVI a. pabaigos dokumento įrašas su puošniu inicialu knygoje-kopijoje yra nuorašo nuo originalo (gali būti ir juodraštis) pakartotinis nuorašas. Nuorašo nuo originalo inicialas dažniausiai būna supaprastintas, schematizuotas. Taigi XVI a. pabaigos knygos-kopijos atveju turėtumėme dvigubo laipsnio supaprastinimą arba, puošnesnių atveju, daugiau perrašinėtojo kūrybinę interpretaciją.

LM knygos-kopijos Nr. 6 kodikologijos požymiai,
patvirtinantys N. Berežkovo tyrimų rezultatus
(O. Choruženko)

Esminis deklaruotas O. Choruženko tyrimo tikslas buvo noras papildyti dar vienu kriterijumi pagrindinį LM istoriografijos originalių knygų atpažinimo XVI a. pabaigos knygoje-kopijose metodą – chronologinį ir teminį įrašų serijų nuoseklumą:

До настоящего времени исследователи оперировали, главным образом, датами и тематико-видовой принадлежностью документов, не используя возможности кодикологического метода.⁷¹

Kaip minėta, O. Choruženko atliktas N. Berežkovo LM knygų šaltiniotyrinį darbą praplečiantis LM knygos-kopijos Nr. 6 vienpusis kodikologinis rankraščio lankų

⁶⁹ [O. Хоруженко], „Предисловие“, p. 11; [O. Хоруженко], „Предисловие к первому изданию“, *Акты, относящиеся к истории западной России*, вып. 1: 6-я книга записей, p. 33.

⁷⁰ Z. Zygleski, „Inicjały na dokumentach królewskich i w księgach Metryki Koronnej końca XV wieku“, *Polska w kręgu polityki, kultury i gospodarki europejskiej. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin prof. Maksymiliana Grzegorza*, red. Z. Zygleski, Bydgoszcz, 2007, p. 152–161. Tas pats originalių dokumentų inicialų grafikos sekimas darant įrašus kanceliarijos registruose pastebėtas Prancūzijos Karalystės kanceliarijoje XIV a., žr. E. Portugal, „Le miroir et la plume. Registres, notaires-secrétaires et chancellerie royale au cœur du XIVe siècle“, *Circé. Histoire, Cultures & Sociétés*, nr. 3, 2013, internetinė prieiga: <http://www.revue-circe.uvsq.fr/le-miroir-et-la-plume-registres-notaires-secrétaires-et-chancellerie-royale-au-coeur-du-xive-siecle/> [žiūrėta 2024 04 15].

⁷¹ O. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 234.

tyrimas kažkaip visai pro akis praleido daug rezultatyvesnę knygų-kopijų gamybos pažinimo požiūriu E. Banionio knygų-kopijų paleografiją, paremtą perrašinėtojų rankų identifikavimu bei techninio rašovo ir redaktoriaus darbo skyrimu. Kita vertus, „autentiškam ir originaliam“ O. Choruženko tyrimui atsiskleisti visu savo grožiu nebuvo jokių nereikalingų trukdžių.

Jau pats pirmas bendras N. Berežkovo (išskirti 6 skyriai LM knygoje-kopijoje Nr. 6) ir O. Choruženko atlikto tyrimo metu gautų vienetų skaičių palyginimas sukelia tam tikrų pagrįstų nuogaštavimų. Pradėkime nuo paprastesnių O. Choruženko skaičių. Aptariamą knygą-kopiją sudaro „skirtingos apimties“, *с неравным количеством*, 41 lankai. Autentiškas lankų žymėjimas neišliko, todėl jis sunumeravo juos ir gražiai lentelėje pažymėjo kiekvieno lanko lapų numerius⁷². Kažkodėl XVIII a. naujo įrišimo papildomi 2 lankai lenkiškomis raidėmis dokumentų rodyklėje nebuvo įtraukti į tą bendrą sumą 41 ir nenumeruoti (lankų lentelėje pirmas lankas pradedamas lapais naujausia paginacija l. 26–29)⁷³. Toks LM knygų-kopijų materialaus paminklo išnarstymas ar išgryninimas pagrįstas 1985 m. rekomendacijomis. Ydingą praktiką palaiko ir XVIII a. knygų-kopijų „priedus“ ignoruoja ir LM knygų-kopijų publikacijų parengėjai baltarusiai. Nurodyta nevienodos apimties lankų informacija neturėtų klaidinti. Rusėniškos rodyklės kopijos-knygos pradžioje ir dokumentų tekstų pabaigos lankai (nr. 1–3, 41 (3 sulenkti lapai)) sudėti iš 2 lapų sąsiuviniių, o štai pagrindinį dokumentų tekstų korpusą sudarę lankai nr. 10–40 (l. 90–337) turi standartinį 4 sulenkto lapų *in quarto* dydį arba paginuotus recto / verso 8 lapus. Visas rankraštis naujausia paginacija l. 1–342 apimties. Sena paginacija l. 1–292 apima tik dokumentų tekstus, be dokumentų rodyklių. Neišaiškinta lankuose (sąsiuvinuose) nė vieno trūkumo ar papildomo priklijuoto. Tai liudytų, kad rankraštis puikiai išsilaikė iki dabar.

Taigi turint prieš akis labai standartiškų knygų-kopijos dokumentų tekstų korpuso lankų lentelę tenka suklusti ir kartu gerokai įtempti fantaziją: ir kaip tais unifikuotais standartais suvaržyti XVI a. pabaigos perrašytojai galėjo atsižvelgti į tokios skirtingos apimties LM knygoje-kopijoje Nr. 6 N. Berežkovo rekonstruotų buvusių originalių 6 knygų saugojimo vienetus? Tvarkingi ir standartiniai lankai liudytų gana mechanišką ir standartizuotą originalų perrašymo darbą, kuris įtartinau dėsningai „sutriko“ vėliau sukurtuose (tik XVI a. pabaigos kopijoje) 4 rusėniškos dokumentų rodyklės lankuose (nr. 1–3, l. 26–37, lankas nr. 4 užima l. 38–49) ir knygos-kopijos pabaigos lankuose (lankas nr. 41, l. 337–342). Pirminės tokios kodikologinės rankraščio lankų struktūros išvados turėtų būti akivaizdžios: kopijuojamas originalas atitiko knygą-kopiją arba, jei

⁷² [O. Хоруженко], „Предисловие ко второму изданию“, p. 25–26.

⁷³ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 234.

jau liekame N. Berežkovo originalų rekonstrukcijų sistemoje, knygos-kopijos lankų lapų skaičiaus parinkimas visiškai nepriklausė nuo perrašomų XVI a. pabaigoje šio istoriko rekonstruotų skirtingo originalų fizinio pavidalo (knygos, sąsiuvinio, palaido lapo). Suprantama, paskutinis variantas O. Choruženko kodikologinio aspekto tyrimo vertei nieko gero nežada. Tai, matyt, ir lieka įrodyti.

Maskviškės naujausios publikacijos turi nuorodas į naujausią ne taip seniai pasikeitusią ištisinę kopijos archyvinę paginaciją, jos prisilaiko ir E. Banionis savo LM knygų genezės tyrimuose. Naujausių Maskvoje išleistų aptariamų LM knygos-kopijos publikacijų paginacija ir dokumentų numeracija skiriasi nuo ankstesnės šios knygos A. Baliulio parengtos publikacijos. Nesinorėta teksto perkrauti papildoma nieko nemeliančia tyrimui informacija, todėl O. Choruženko nuorodas stengiasi pritaikyti lietuviškai Lietuvos istorijos institute parengtai publikacijai ir jos nurodomai seniausiai XVI a. pabaigos kirilinei kopijos paginacijai, kurią naudoja N. Berežkovas, tačiau daugiau akcentuojant dokumentų numerius. Naujausia paginacija palikta O. Choruženko pateiktame lankų žymėjime ir E. Banionio nuorodose. Analizės dėstymas toliau atitinka N. Berežkovo ir juo besiremiančio O. Choruženko išskirtų įvairių sudėtinių dalių seką, kurią žymėsime **(1.)**, **(2.)** ir t. t. nuo LM knygos-kopijos Nr. 6 pradžios iki jos pabaigos.

(1.) N. Berežkovo rekonstruotas, jo terminais sakant, „maišyto turinio rinkinys“ № 41B⁷⁴, apimantis 1505 m. birželio–1506 m. liepos mėnesių įvairius dokumentus (LM knyga-kopija Nr. 6 sena paginacija l. 1–14v) dokumentai nr. 1–32⁷⁵. Nors išliko originali (ranka ta pati kaip teksto toliau) antraštė su pavadinimu *Оранды*⁷⁶, bet N. Berežkovas kažkodėl visai jos neaptarė. O juk žinome, kiek daug dėmesio šis istorikas skyrė įvairioms vidinėms kopijų antraštėms. Jį sudaro apytiksliai 14 lapų. Netelpa į du lankus.

O. Choruženko reziuumuoja N. Berežkovo informaciją apie šį rinkinį bei aptaria jo turinį, išskiria jame tris skirtingų rūšių dokumentų grupes: „nuomų“ (nr. 1–4); „maišyta“ (nr. 5–16); „maišyta“ (nr. 17–32)⁷⁷. Beveik identišškai padarė ir E. Banionis, tik pirmiau praleidęs savo straipsnyje neanalizuotos nuomų rūšies dokumentus, išskyrė toliau dvi „teismo raštų ir suteikčių“ dokumentų grupes: „paseriją L-1“, *подсерия Л-1*, (l. 51–55v=nr. 5–16) ir Vilniuje išduotų dokumentų „paseriją L-2“, *подсерия Л-2*, (l. 55v–63v=nr. 17–32)⁷⁸. Nesinori tikėti, kad O. Choruženko netyčia pamiršo nuorodą į chronologiškai ankstesnį E. Banionio straipsnį. Tiesiog idealus sutapimas rodo šių

⁷⁴ Aprašytas: Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 61, 98–99, 122, 150.

⁷⁵ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 55–71 (nr. 1–32).

⁷⁶ Ten pat, p. 55.

⁷⁷ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 234–235.

⁷⁸ Э. Банионис, „К вопросу о генезисе книг Литовской Метрики“, p. 35–36.

istorikų taikomą tą pačią analizės metodiką ir panašų rezultatų interpretavimo būdą. Kaip minėta, tai chronologinis dokumentų įrašų serijų nuoseklumas ir teminis (dokumentų rūšies požiūriu) panašumas XVI a. pabaigos knygose-kopijose – pagrindiniai analizės principai originalų genezės klausimais N. Berežkovui, E. Banioniui ir, kaip matyti, O. Choruženko. Manytina, kad N. Berežkovas nebuvo toks principingas kaip abu kiti ir šiuo atveju į chronologinės sekos ar teminio rišlumo netolydumus pažiūrėjo pro pirštus.

N. Berežkovo „maišyto turinio rinkinys“ užima O. Choruženko numeruotus nr. 5 (l. 50–57) ir nr. 6 (l. 58–65) lankus. Su lanko nr. 6 pabaigos ir kitos rekonstruotos N. Berežkovo knygos pradžios ryšiu jam šiek tiek nepasisekė. Du šio lanko pabaigos dokumentai (nr. 33 ir nr. 34)⁷⁹ pagal N. Berežkovo rekonstrukciją jau turėjo priklausyti kitam vienetai – „pasiuntinybių knygai Nr. 27“. Dar labiau O. Choruženko turėjo nuliūdinti faktas, kad naujos pasiuntinybių knygos visa antraštė ir visas po jos esantis vienas dokumentas (nr. 34) įrašyti ant paskutinio lanko nr. 6 lapo (antraštė įrašyta pačiame viršuje l. 16)⁸⁰. Jis tik išsakė abejones dėl N. Berežkovo pasirinkimo prieš antraštę esantį dokumentą nr. 33 su 1503 m. spalio 21 d. data (valdovo laiškas LDK Ponų tarybai dėl totorių pasiuntinių sulaikymo) priskirti rekonstruotai knygai Nr. 27. Tačiau jis čia kritikuoja remdamasis vėlesnės dokumento chronologijos kriterijumi, nes pirmas po antraštės dokumentas (nr. 34) turi daug senesnę – 1494 m. – datą⁸¹. Kodikologinio lanko kriterijaus kritikai nenaudojo.

(2.) N. Berežkovo rekonstruota knyga Nr. 27 „Pasiuntinybių knyga. 1494–1499 ir 1503–1504 m.“⁸² Ji užima LM knygoje-kopijoje Nr. 6 sena paginacija l. 15–41v, dokumentai nr. 33–80⁸³. Jos apimtis – 26 lapai. Turi jau cituotą ir analizuotą, atrodo, originalią antraštę (E. Banionio nuomone, identiška originali LM knygos-kopijos Nr. 5 antraštė):

А то посолства, которыи коли ку его м(и)л(о)сти великому кн(я)зю откуль прыношены, и отказы противъ имъ, и тежь от его м(и)л(о)сти сланы, и отказы оттуль прыношены.⁸⁴

Kitaip nei E. Banioniui, O. Choruženko visai nerūpi knygos-kopijos antraščių originalumo klausimas; visai nesiremiamą paleografija. Tačiau jis atkreipė dėmesį į

⁷⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 71–73.

⁸⁰ Ten pat, p. 71.

⁸¹ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 235.

⁸² Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 122–123, 148.

⁸³ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 71–99, nr. 33–80.

⁸⁴ Ten pat, p. 72, nr. 34.

vieną N. Berežkovo praleistą šios antraštės vertinimo aspektą. O. Choruženko rekonstruotą N. Berežkovo knygą Nr. 27 patalpina į sunumeruotus lankus nr. 7 (l. 66–73), nr. 8 (l. 74–81) ir nr. 9 (l. 82–89). Šio istoriko nuomone, pacituotą antraštę dėl pavartoto Lietuvos didžiojo kunigaikščio titulo reikėtų susieti ne su visais pasiuntinybių dokumentais, įrašytais lankuose nr. 7–9, o tik su tais, kurie datuoti iki 1502 m., kai Aleksandras Jogailaitis tapo Lenkijos karaliumi. Todėl lanko nr. 9 vėlesnius nei nurodytas laikas dokumentus (nr. 69–79; 1504 m. spalio 19 d. / 1504/1503 –), kurie, išskyrus pirmą, neturi datos, jis priskyrė kitam originalų kompleksui, *скопированы, вероятно, из иного комплекса*⁸⁵. Taip jis, griežčiau taikydamas dokumentų chronologinio nuoseklumo principą, vieną įrištą N. Berežkovo knygą-saugojimo vienetą dar suskaidė į dvi dalis. Ir vėl stulbinamas sutapimas su ankstesne E. Banionio šios kopijos vietos analize. E. Banionis taip pat pastebėjo, kad antraštė turėjo būti suformuota prieš 1502 m., prieš Aleksandriui Jogailaičiui tampant Lenkijos karaliumi. Bet žinant apie jo „knygų“, sąsiuvinių ir palaidų lapų sampratą, jam tai nebuvo kažkas svarbaus. Įdomu, kad N. Berežkovui nekilo jokių klausimų dėl jo knygai suteiktos antraštės taikymo apimties, turint omenyje diplomatinių dokumentų, įrašytų po jos, seriją, LM knygos-kopijose Nr. 5 ir Nr. 6. N. Berežkovas įsivaizdavo, kad antraštė tinka visai rekonstruotai „pasiuntinybių knygai Nr. 27“, kunigaikštiškojo ir karališkojo LDK valdovo laikotarpių dokumentams nr. 33–80.

Atkreiptinas dėmesys, kad O. Choruženko visiškai tylomis apeina šios LM knygos-kopijos Nr. 6 „pasiuntinybių knygos“ dokumentų dubliavimosi su pilnesne LM knygos-kopijos Nr. 5 knygos-kopijos pasiuntinybių dokumentų įrašų serija.

O kaip knygos-kopijos lankai? Šį kartą O. Choruženko visa apimtimi pasinaudojo kodikologiniu lanko kriterijumi ir už lanko nr. 9 atsidūrusį dokumentą (nr. 80) atskyrė nuo N. Berežkovo pasiuntinybių knygos Nr. 27. Tiksliai su lanko nr. 9 pabaiga baigėsi dokumentas nr. 79. Po juo pačioje lapo 89v (senesnio numeravimo – l. 40v) apačioje suraityta graži vinjetė. Tai turbūt vienintelis grafinis ženklas, kurį galbūt galima susieti su lanko pabaiga. Arba paprasčiausiai tiesiog perrašinėtojas ar redaktorius užpildė likusią tuščią vietą.

Nors dokumentas nr. 80 jau priklauso kito lanko nr. 10 pradžiai, bet savo tema lyg ir turėtų priklausyti pasiuntinybių reikalams, t. y. „pasiuntinybių knygoms“. Įrašytas Užvolgio ordos totoriams įteiktinų dovanų sąrašas buvo tikras išbandymas maskviškės LM knygos-kopijos Nr. 6 publikacijos parengėjams. Sąrašė minimas anoniminis „chanas“, *царь*, maskviškėje publikacijoje sutapatintas su Užvolgio chanu Šeichu

⁸⁵ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 235.

Achmedu, o dokumentas datuotas plačiu jo valdymo laiku Užvolgio ordoje ir iki patekimo į nelaisvę LDK (1481/1482–1504 m. sausio 25 d.), pabrėžiant, kad jokių nėra formalių kriterijų datuoti tik Aleksandro Jogailaičio valdymo laiku⁸⁶. Tačiau buvo visos galimybės pasinaudoti kita LM knyga-kopija Nr. 589, tikėtina, LDK išdo knyga, skirta išlaidų pasiuntinybėms apyskaitai 1502–1509 m., ir susieti daug tiksliau su 1503 m. spalio 6 d. pasiuntinybės pas Šeichą Achmedą išlaidomis dovanoms. Labai geras kriterijus abiejuose dokumentuose minimas specifinis, kitur neaptinkamas asmenvardis *Итбакъ Куть/Ибак Куть* minėto chano aplinkoje⁸⁷. Taigi visai nėra pagrindo atsisakyti, bent jau remiantis chronologiniu ir teminiu požūriu, priskirti aptartą dokumentą N. Berežkovo „pasiuntinybių knygai Nr. 27“, nes ankstesni dokumentai nr. 69–79 chronologiškai apima 1504 m. spalio 19 d.–1504/1503 m. Kodikologinio kopijos lanko pasikeitimo kriterijaus pritaikymas prieštarauja paties istoriko visur taikomam pagrindiniam daug nuoseklesnių (smulkesnių) chronologinio ir teminio įrašų serijų išskyrimo principui.

Su nepanaudota LM knyga-kopija Nr. 589 O. Choruženko padarė tikrą nesąmonę. Jos archyviniai aprašymai buvo panaudoti atsakant 2018 m. į A. Dubonio kritiką dėl rėmimosi „pakankamai pasenusiomis“ N. Berežkovo išvadomis kaip vienas iš argumentų siekiant pagrįsti, kad buvo teisingos pastarojo istoriko (N. Berežkovo) išvados, jog LM knyga-kopija Nr. 6 sudaryta iš kelių (tiksliau – 6) originalių knygų:

Н. Г. Бережков полагал, что в составе 6-й книги записей в конце XVI в. было скопировано шесть более ранних („подлинных“) книг, причем некоторые из них полностью или частично вошли и в 5-ю книгу записей. В числе таких реконструируемых Н. Г. Бережковым ранних книг — книга посольств 1494–1499 и 1503–1504 гг., [= ką tik aptarta knyga Nr. 27. – L. K.] содержащая, в частности, документы о литовско-татарских отношениях, и завершающаяся реестром „Подарки, татаром даные“. Введенный позднее в научный оборот реестр „подлинных“ книг от 11 марта 1623 г. содержит, в числе прочего, „Книгу посольств в Орду и

⁸⁶ *Акты, относящиеся к истории западной России*, вып. 1: 6-я книга записей, р. 100–101, nr. 76, 522 (dokumento nr. 76 komentarai): „Датировать документ более узким периодом, чем правление Шейх Ахмеда и его братьев, затруднительно. Заволжский хан в документе не назван по имени, члены царской семьи перечислены выборочно (отсутствуют Муртаза и ряд иных „Ахметовичей“), не упоминаются дары беклербеку Тивикелю, но связано ли это с их смертью, политическими перипетиями или отдельным кочевьем — неизвестно. Нет и формальных оснований привязать публикуемый документ к правлению Александра Ягеллончика.“

⁸⁷ „Итбакъкитю – имя этого царевича или вельможи, очевидно, значительно искажено при транслитерации и копировании“, žg. *Акты, относящиеся к истории западной России*, вып. 1: 6-я книга записей, р. 522 (dokumento nr. 76 komentarai). Plg. М. Довнар-Запольский, *Литовские упоминки татарским ордам. Скарбовая книга Метрики Литовской 1502–1509*, Симферополь, 1898, р. 31.

опись подарков, татарам данных, времени правления короля, его милости, Александра“. Очевидно, эта книга является одним из источников 6-й книги записей, что весома подтверждает выводы Бережкова.⁸⁸

Kiek kėlė nerimo frazė, kad rekonstruotos pasiuntinybių knygos gale yra „baigiamasis registras“, *и завершающаяся реестром „Подарки, татаром данные“*, su bendra nuoroda į N. Berežkovo LM knygos-kopijos Nr. 6 sudėties aprašymą⁸⁹. Neradus tame aprašyme to „baigiamojo registro“ su dovanomis totoriams, teko gerai pasukti galvą, kas turima omenyje. Mįslės sprendimo raktas – O. Choruženko nuoroda į „originalių“ knygų registro“, *реестр „подлинных“ книг от 11 марта 1623 г.*, vieną poziciją *Księgi poselstw do Ordy i spisanie upominkom татарom dawanych za panowania króla jego mości Aleksandra*⁹⁰. Tai dabartinė LM knyga-kopija Nr. 589⁹¹. Geranoriškai praleiskime nesusipratimą, kad istorikas painioja 1623 m. kovo 11 d. LM knygų-kopijų sąrašą, publikuotą Georgijaus Halenčankos 1989 m., su kitu nepanaudotu, būtent originalių LM knygų 1623 m. lapkričio 26 d. sąrašu, publikuotu 2012 m. D. Antanavičiaus, kuriame šios knygos-kopijos originalo nėra. Pasirodo O. Choruženko, skaitydamas N. Berežkovą, „nepastebėjo“, kad po paskutinės LM knygos-kopijos Nr. 6 dalies aprašymo yra jau visai kitos atskiros, taip pat XVI a. pabaigos knygos-kopijos aprašas, kur aiškiai parašyta, kad ta kopija atitinka atskirą originalią knygą. Tai LM knyga-kopija Nr. 589. Ji nieko bendra neturi su LM knygos-kopija Nr. 6:

Книга № 12 по нумерации б. Московского главного архива Министерства иностранных дел является **копией простого состава**, в ней **переписана одна подлинная книга** [parųškinta mūsų. – L. K.]. Книга эта (№ 20 по нашему перечню) содержит записи главным образом о расходах на татар, а также о подарках, привозившихся татарскими посольствами. Книга начата в сентябре 1502 г. Записи

⁸⁸ [О. Хоруженко], „Предисловие ко второму изданию“, p. 22.

⁸⁹ Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 98–100, 122–123.

⁹⁰ Г. Я. Голенченко, „Реестр книг Метрики Великого Княжества Литовского 1623 г.“, *Исследования по истории Литовской Метрики. Сборник научных трудов*, t. 2, Москва, 1989, p. 336–374. Tiksliau ten pat, p. 341, nr. 3, 357.

⁹¹ XVI a. pabaigos kopijos rankraščio aprašymas, žr. М. Довнар-Запольский, *op. cit.*, p. 2. Aprašyta archyvinė kelionė XVII–XX a. ir identifikuota kaip 1623 m. LM knygų-kopijų sąrašo pozicija „nr. 3?“, žr. *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania. Including An Annotated Edition of the 1887 Inventory Compiled by Stanislaw Ptaszycski*, ed. by P. K. Grimsted and with collaboration of I. Sulkowska-Kurasiowa, Cambridge (Massachusetts), 1984, p. A[pendix]-4, A[pendix]-64. Taip pat konkretus įvadinis straipnis apie šį istorijos šaltinį, žr. М. Довнар-Запольский, „Литовский скарб и татарские орды в 1502–1509“, М. Довнар-Запольский, *op. cit.*, p. 3–18. Kopijos publikacija, ten pat, p. 19–81. Plg. visas knygos-kopijos turinio aprašymas ir jos vieta tarp kitų LM fondo knygu, žr. Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 100, 116, 146, 153.

времени Александра занимают в копии листы 1–37. В ту же книгу вносились записи и в первые годы княжения Сигизмунда.⁹²

(3.) Toliau – didelis fragmentas N. Berežkovo rekonstruotos knygos Nr. 4 „Aleksandro suteikčių ir teismo bylų knyga. 1492 rugpjūtis–1506 kovas (liepa?)“. Šią originalią knygą N. Berežkovas sulipdė iš trijų fragmentų, esančių įvairiose LM knygoje-kopijoje Nr. 3⁹³ ir Nr. 6⁹⁴. Didžioji dalis rekonstruotos originalios knygos Nr. 4, kurią turėjo sudaryti iš viso maždaug 203 lapai, yra LM knygoje-kopijoje Nr. 6 (dokumentai nr. 85–368, nr. 428–531, nr. 533–547). N. Berežkovo nuomone, šioje knygoje-kopijoje ji buvo išbarstyta į tris labai nevienodas dalis, atitinkamai 120–57–11 lapų sudėtinis „fragmentus“.

O. Choruženko manymu, 10-ą lanką (l. 90–97) pradėjo įvairių rūšių ir chronologijos dokumentų grupė, „chronologinė netvarka“, esanti prieš viršuje nurodomą N. Berežkovo knygą Nr. 4. Minėtą netvarką sukūrė jau minėtas dokumentas nr. 80 ir nr. 81–84 (1501, 1503, 1501, 1497 m.). Dėl to jis manė, kad čia buvo kopijavimo metu įrašytos archyvinės „pabiros“, *россыть*⁹⁵. Skiriasi nuo N. Berežkovo tik tuo, kad pastarajam istorikui tai buvo apnykusios, buvusios įrištos knygos fragmentas, tik be anksčiau aptarto dokumento nr. 80⁹⁶. Šio dokumento priklausomybės klausimas – vienintelis skirtumas tarp O. Choruženko ir N. Berežkovo. Ir kaip jau nurodėme, kodikologinis lanko pasikeitimo kriterijaus panaudojimas prieštarautų kopijų įrašų serijų chronologinio ir teminio nuoseklumo principui.

Toliau O. Choruženko visiškai pakluso N. Berežkovo „įtikinamai“, *убедительная*, rekonstrukcijai. Jo teigimu, pradedant dokumentu nr. 85 (1494) į knygą-kopiją buvo nukopijuotas „didelės apimties“ „dokumentų kompleksas“ (1494 m. birželis–1499 m. lapkritis), kurį N. Berežkovas laikė antruoju „suteikčių ir teismo reikalų knygos Nr. 4“ fragmentu (dokumentai nr. 85–368). Kodikologiškai jis užima dalį lanko nr. 10 (naujausio paginavimo l. 90–97) ir pilnai lankus nr. 11–23 (l. 98–201) bei dalį lanko nr. 24 (l. 202–209)⁹⁷. Taigi čia kopijos lankų kriterijus nieko nepasako apie N. Berežkovo rekonstrukciją. Tiek pradžia, tiek pabaiga nesutampa su lankų vienetais. O. Choruženko

⁹² Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 100.

⁹³ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašų knyga 3*, par. L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 70–86 (nr. 7–38). Aiškiai į atskirą grupę patenka septyni vėlesnės chronologijos („vėliau prirašyti“) paskutiniai dokumentai nr. 32–38, kurie susiję su Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos raštininku Senka Terechovičiumi.

⁹⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 102–226 (nr. 85–368), 257–314 (nr. 428–531), 314–323 (nr. 533–547).

⁹⁵ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 235–236.

⁹⁶ Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 122–123, 148.

⁹⁷ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 236.

„fragmentą“ pratęsia iki dokumento nr. 359, o ne iki N. Berežkovo nr. 368. Kitaip nei N. Berežkovas, jis, remdamasis būtent chronologinio nuoseklumo nebuvimo kriterijumi, buvo linkęs fragmento pabaigoje daug griežčiau jį interpretuoti ir įvardinti „pabiromis“ (dokumentai nr. 360–368). Jos užėmė lanko nr. 24 pabaigą ir (l. 210–217) lanko nr. 25 pradžią.

Eilinių sykių vartojamas „pabirų“ terminas ir jį pasitelkus padaryti N. Berežkovo rekonstrukcijų taisymai leidžia daryti prielaidą, kad kol kas matyti vienintelis O. Choruženko „atradimas“ – griežtesnis chronologinio ir teminio dokumentų įrašų serijų nuoseklumo reikalavimas, o tai, kas neatitinka griežtesnių kriterijų, jis iškart priskiria „archyvinėms pabiroms“.

Palyginimas su E. Banionio straipsniu rodo, kad O. Choruženko tikrai nebuvo susipažinęs su darbu. E. Banionis labai atidžiai sekė žinutes apie originalių knygų Ldk Aleksandro Jogailaičio kanceliarijos raštininkų darbą – tai nebuvo svarbu nei N. Berežkovui, nei O. Choruženko. Tiesa, O. Choruženko padarė bendrą pastabą, kad įrašų nuoseklumą paveikė valdovo raštininkų įvairialypė veikla – valdovo kanceliarijoje nebuvo aiškaus funkcijų atskyrimo⁹⁸. Tame dideliame N. Berežkovo rekonstruotos knygos fragmente (naujausios numeracijos l. 90–217) E. Banionis, atsižvelgdamas į Aleksandro Jogailaičio raštininkų serijas, išskyrė tokias atskiras savarankiškas serijas-saugojimo vienetus-„knygas“: „knygos“ (daugiskaitos forma)-serija V⁶, *книги-серия В*, LM knygos-kopijos Nr. 6 knygos-kopijos naujausia paginacija l. 92v–122⁹⁹; „knygų“-serijos G⁶, *книги-серия Г*, „paserija G-1“, *подсерия Г-1*, apima l. 122–132¹⁰⁰, „paserija G-2“, *подсерия Г-2*, apima l. 132v–138, „paserija G-3“, *подсерия Г-3*, apima l. 138–144, „paserija G-4“, *подсерия Г-4*, ir „paserija G-5“, *подсерия Г-5*, apima l. 144–163¹⁰¹; „paserija E-1“, *подсерия Е-1*, apėmė l. 164–203v¹⁰²; „paserija E-2“, *подсерия Е-2*, ir „paserija E-3“, *подсерия Е-3*, užima atitinkamai l. 204–208, 209–212¹⁰³.

(4.) N. Berežkovo rekonstruota knyga Nr. 17 „Nuomų knyga, 1494 m. liepos 11 d.–1501 m. rugpjūčio 18 d.“¹⁰⁴ Ji LM knygoje-kopijoje Nr. 6 apima sena paginacija

⁹⁸ [О. Хоруженко], „Предисловие“, p. 10: „Н. Г. Бережков, как уже сказано, выделил ряд крупных комплексов документов, составивших книгу записей 6, но каждый из этих комплексов все же не представляет в чистом виде „книгу данин“, „книгу аренд“ и др. Это может свидетельствовать и о нерасчлененности функций внутри самой канцелярии, и о том, что более ранние книги, вошедшие в состав книги записей 6 в конце XVI в., отражают деятельность различных писарей канцелярии, а такая деятельность могла быть многоплановой.“

⁹⁹ Э. Банионис, „К вопросу о генезисе книг Литовской Метрики“, p. 28.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 28–29.

¹⁰¹ Ten pat, p. 30–31.

¹⁰² Ten pat, p. 32.

¹⁰³ Ten pat, p. 33.

¹⁰⁴ Knygos aprašymą žr. Н. Г. Бережков, *op. cit.*, p. 99, 123, 146.

l. 163v–185 (nr. 369–427)¹⁰⁵. Taigi ji turi apie 22 lapus. Šiai knygai N. Berežkovas priskyre cituotą originalią antraštę *А то аранды, кому его м(у)л(о)сть што продал, которыи плат або мыто*¹⁰⁶.

O. Choruženko ir vėl nesvarstė antraštės originalumo ar paleografijos (rankų identifikavimo) klausimų. Šios rekonstruotos knygos atžvilgiu pirmtakas (N. Berežkovas) pataisytas griežtesniu chronologinio nuoseklumo principu, pritaikytu tos pačios rūšies dokumentams. N. Berežkovas knygą pratęsia iki dokumento nr. 427 (nr. 369–427). O. Choruženko nuomone, nuo dokumento nr. 410 įrašyti „laisva chronologine seka“ „buvę išsiskaidę“, *разрозненные*, nuomų dokumentai:

Трудно предположить, что на момент копирования в Шестую книгу записей они представляли собой единое целое в физическом смысле в предшествующей им Книгой аренд.¹⁰⁷

Ši citata puikiai patvirtina mūsų išsakytą įtarimą, kad O. Choruženko daug giežčiau nei N. Berežkovas taikė chronologinio nuoseklumo principą įrašų serijoms. Toliau O. Choruženko knygą paprasčiausiai „įtarpino“ į knygos-kopijos lankus: ji užėmė lanko nr. 25 pabaigą, visą lanką nr. 26 (l. 218–225) ir lanko nr. 27 (l. 226–233) pradžią. Paminėti „padriki“ dokumentai užėmė lanko nr. 27 pabaigą ir lanko nr. 28 (l. 234–241) pirmą lapą. N. Berežkovo knygų charakteristikos pataisytos nuosekliau remiantis chronologinio nenuoseklumo principu, o ne lankų kriterijaus pritaikymu. Čia lankų euristinė vertė – nulinė.

(3.) Šioje vietoje tenka grįžti prie viršuje aptartos (3.) didelės N. Berežkovo rekonstruotos knygos Nr. 4 „Teismo raštų ir suteikčių knygos“ fragmento. LM knygos-kopijos Nr. 6 senoji paginacija l. 185v–242 (1501 m. liepos 22 d.–1505 m. kovo 13 d.) (dokumentai nr. 428–548)¹⁰⁸. Fragmentas apima 68 lapus.

Knygoje-kopijoje Nr. 6 aptariamas fragmentas užima O. Choruženko sunumeruotus lankus nr. 28 (l. 234–241), 29–30 (l. 242–257) ir didelę dalį lanko nr. 31 (l. 258–265)¹⁰⁹. Ir vėl šis istorikas daug kritiškiau nei N. Berežkovas vertina visokius chronologinio nuoseklumo neatitikimus, tačiau šį kartą panaudoja kartu ir kodikologinį lanko kriterijų. Dokumentus nr. 491 (1502 m. gruodžio 3 d.) ir nr. 492 (1503 m. balandžio 4 d.), visai nedaug tvarkingai chronologiškai nutolusius nuo nr. 490 (1502 m. spalio 14 d.), jis laiko atskirai saugotais ir vėliau po pagrindinio kopijavimo įrašytais į likusius

¹⁰⁵ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 236–257, nr. 369–427.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 236, nr. 369.

¹⁰⁷ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 237.

¹⁰⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 257–323 (nr. 428–548).

¹⁰⁹ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 237.

tuščius lanko nr. 31 lapus. Juk dokumento nr. 492 pabaiga yra minėto lanko pabaiga. Tai jau panašu į pritempimą, kodikologinio kriterijaus sureikšminimą, nes chronologinė įrašų seka išlaikoma. Tiesa, naujas lankas nr. 32 (l. 266–273) pradedamas nedatuotais specifiniais dokumentais nr. 493 (įrašas po 1501 m. gruodžio 12 d. valdovo atminčiai apie iš Čerkasų kazokų atimtus daiktus) ir nr. 494 (po 1501 m. gruodžio sudarytas Birštono dvaro inventorių įvesdinant „karalienę“ Elena). Taip pat dar du po jų įrašyti dokumentai nr. 495 (1503 m. sausio 4 d.) ir nr. 496 (1502 m. rugsėjo 28 d.) – visi šie keturi dokumentai nr. 493–496 dėl chronologinio nenuoseklumo paskelbti kaip saugoti palaidi (pabiros)¹¹⁰. Dėl šių pabirų chonologinio ir teminio nenuoseklumo galima sutikti, bet žiūrint, kiek griežtai tą kriterijų taikysi: visi dokumentai nr. 493–496 datuojami po 1501 m. gruodžio 12 d. Aleksandro Jogailaičio karūnavimo Lenkijos karaliumi. Įdomiausia tai, kad tos pabiros įrašytos į lanko Nr. 32 pradžią. Kodėl nėra atskirai saugotų „pabirų“ dokumentų vėlesnių (!?) įrašų likusiuose tuščiuose kopijos lankų pradiniuose lapuose?

Maskviškės LM knygos-kopijos Nr. 6 publikacijos parengėjų pasirinkimas ignoruoti naujausią literatūrą, anksčiau A. Baliulio parengtą publikaciją, K. Pietkiewicziaus sudarytą patikimą Aleksandro Jogailaičio itinerariumą čia davė savo vaisių. Deja, dokumento nr. 496 laiku 1502 m. rugsėjo 28 d. dieną valdovas buvo Minske, o ne Vilniuje¹¹¹. Maskviškės publikacijos parengėjai padarė elementarią grafiškai beveik identiškų LM knygų-kopijų sausio ir rugsėjo mėnesių santrumpų, *сен(вара)*, *сен(мебра)*, išskleidimo klaidą, supainiodami raidžių *z* ir *c* grafiką. Klaida, matyt, perimta iš ankstesnės šio dokumento publikacijos¹¹². Tai jau pamatė ir ištaisė K. Pietkiewiczius¹¹³. Net patyrus šių mėnesių santrumpų klastą datuojant dokumentus, kartais nieko kito nelieka, kai nėra indikto, kaip pateikti vienam dokumentui dviejų datų variantus su sausio arba rugsėjo mėnesiu. Taigi teisinga indiktą ir itinerariumą atitinkanti dokumento nr. 496 data yra 1503 m. sausio 28 d., o ne 1502 m. rugsėjo 28 d.¹¹⁴

Nuo dokumento nr. 497–515 perrašytas dar vienas teismo reikalų ir suteikčių knygos fragmentas užėmė O. Choruženko nurodomo lanko nr. 32 antrą dalį ir didelę dalį lanko nr. 33 (l. 274–281). Kadangi dokumento nr. 518 pabaiga yra lanko nr. 33 pabaiga, tai O. Choruženko pritaiko vėl tą pačią interpretacinę schemą panaudodamas

¹¹⁰ Ten pat, p. 237–238.

¹¹¹ K. Pietkiewicz, *Itinerarium króla Aleksandra Jagiellończyka 1492–1506 (Itineraria Jagiellonów, t. 3)*, Warszawa 2016, p. 109.

¹¹² *Акты Литовской Метрики*, т. 1, вып. 2: 1499–1506 гг., собр. Ф. И. Леонтовичем, Варшава, 1897, p. 109, nr. 633.

¹¹³ K. Pietkiewicz, *op. cit.*, p. 109 (nuoroda nr. 437).

¹¹⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 291; K. Pietkiewicz, *op. cit.*, p. 113.

lanko pabaigos požymį. Jis teigia, kad dokumentai nr. 516–518 dėl chronologinio nenuoseklumo laikyti vėliau įrašytais į likusius tuščius kopijos lanko nr. 33 lapus, *писець заполнил оставшиеся чистыми листы тетради разрозненными, хронологически не связанными с предыдущими документами*¹¹⁵. O. Choruženko nuomone, po to įrašyti dokumentai nr. 519–548¹¹⁶, „įvairiarūšiai ir chronologiškai nenuosekliai“ įrašyti, gali būti, kopijavimo laiku nebuvo įrišti¹¹⁷. Apėmė lankus nr. 34 (l. 282–289), nr. 35 (l. 290–297) ir dalį lanko nr. 36 (l. 298–305). Kažką panašaus buvo suformulavęs ir E. Banionis, taikydamas tą patį kriterijų. Jis dalį dokumentų (l. 291–296v) pavadino „serija-mišiniu K“, *серия-смесь K*¹¹⁸. Bet kitą dalį paskyrė kitai „paserijai N“, *подсерия N*, nr. 538–548¹¹⁹. Šiuokart O. Choruženko kažkodėl lankų kriterijaus netaikė, kad lanko ar lankų galuose į tuščius lapus nurašoma „pabiros“. Panaudotas vien chronologinio ir teminio įrašų nenuoseklumo kriterijus, o lankai funkcionuoja kaip paprasta talpa dokumentams įrašyti.

(5). N. Berežkovo išskirtas LDK kanceliarijos raštininko Bohušo Bohovitinovičiaus pasiuntinybių „sąsiuvinis“ Nr. 28B, *№ 28Б* (LM knygos-kopijos Nr. 6 sena paginacija l. 253v–258v)¹²⁰, kuri sudarė 4 dokumentai nr. 549–552¹²¹. O. Choruženko tik pakartojo šią N. Berežkovo informaciją bei nurodė, kad „sąsiuvinis“ apima lanko nr. 36 antrą dalį ir lanko nr. 37 (naujausia l. 306–313) pirmą dalį¹²². Taigi nėra galimybių panaudoti knygos-kopijos lankų kriterijų.

(6). N. Berežkovo „maišyto turinio rinkinys“ *№ 41B* užėmė LM knygos-kopijos Nr. 6 pabaigą (senosios numeracijos l. 259–292¹²³, dokumentai nr. 553–632¹²⁴). Rinkinys pradedamas antrašte *То аранды початы писати, кому з(о)с(но)д(а)рь мыта свои запродаеть*¹²⁵. Pakartojus N. Berežkovo teiginį, kad čia įrašyta nuomų knygų pradžia (1504 m. spalio–1505 m. kovas)¹²⁶, O. Choruženko manymu, po trijų nuomos dokumentų (nr. 553–555) likę tušti lanko nr. 37 lapai buvo užpildyti (perrašymo laiku?) vėliau įvairios rūšies dokumentais nesilaikant chronologinės sekos. Vėl schemiškai panaudotas lanko kriterijus kartu su chronologiniu nenuoseklumo kriterijumi pagrįsti

¹¹⁵ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 238.

¹¹⁶ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 305–323.

¹¹⁷ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 238.

¹¹⁸ Э. Банионис, „К вопросу о генезисе книг Литовской Метрики“, p. 35.

¹¹⁹ Ten pat, p. 36.

¹²⁰ Sąsiuvinio aprašymas, žr. H. G. Бережков, *op. cit.*, p. 99–100, 124, 148.

¹²¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 323–328.

¹²² О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 238.

¹²³ Rinkinys aprašytas, žr. H. G. Бережков, *op. cit.*, p. 59–60, 100, 150, 153.

¹²⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6*, p. 328–357.

¹²⁵ Ten pat, p. 328.

¹²⁶ H. G. Бережков, *op. cit.*, p. 59.

teiginiui apie pabirų perrašymą į likusius tuščius kopijos lanko lapus. Apskritai kalbant, apie kitus „maišyto turinio rinkinio“ dokumentus O. Choruženko nedaug ką daugiau galėjo pasakyti, išskyrus: „laisvai chronologiškai sudėti“, „palaidi, gali būti, kopijavimo metu įvairiarūšiai“ dokumentai, „chronologinė netvarka“¹²⁷. Šios charakteristikos pritaikytos dokumentams, buvusiems lankuose nr. 38 (naujausios numeracijos l. 314–321), nr. 39 (l. 322–329), nr. 40 (l. 330–337).

Tik lanko nr. 41 (l. 337–342) atžvilgiu pateikta daugiau interpretacijų. Kadangi šis lankas buvo sudarytas iš trijų sulenktų lapų, O. Choruženko iš karto iškėlė prielaidą, kad rašovas, *мисець*, „akivaizdu“, nusprendė sutaupyti popierių įvertinęs likusio perrašymo darbo apimtį. Dokumentų tekstai pabaigti rašyti l. 341; „trys sąsiuvinio puslapiai liko tušti“. Dokumentų tekstai baigti patvirtinančiu įrašu *Конец tych книг. Адамъ Пашкевичъ*¹²⁸.

Analizės rezultatai

Labai skambus kodikologinių ir kitų šaltiniotyriinių metodų pašlovinimas. Šie metodai gali lemti patikimesnes išvadas, kai įprastai taikant pagrindinį chronologinio ir teminio nuoseklumo kopijos įrašuose kriterijų gaunamos viena kitai prieštaraujančios išvados:

Возможности кодикологии, как и всего комплекса источниковедения и вспомогательных исторических дисциплин, недостаточно используются в решении проблемы первоначального состава архива Великого княжества Литовского. Анализ датировки и видовой принадлежности документов, скопированных в составе книг-копий, кажется, исчерпал свой потенциал, коль скоро, исходя из одних и тех же данных, разные исследователи приходят к противоположным выводам. Такой анализ не может быть полноценной заменой источниковедческому исследованию.¹²⁹

O kas gavosi? O. Choruženko darbo esmė – paprasčiausiai LM knygos-kopijos Nr. 6 lankuose išdėlioti ir juos užpildyti N. Berežkovo padarytomis originalų rekonstrukcijomis. Kitaip būtų sunku interpretuoti gautus rezultatus, nes O. Choruženko, pritaikęs kodikologinius metodus, savaip patvirtino N. Berežkovo rekonstrukcijas. Ir tenka

¹²⁷ О. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 238–239.

¹²⁸ Ten pat, p. 239.

¹²⁹ Ten pat, p. 241.

konstatuoti: tai, ką jis koreguoja N. Berežkovo teiginiuose – atranda įrašytas įvairias archyvinės pabiras, – iš esmės yra nuoseklesnis to įprasto pagrindinio chronologinio ir teminio dokumentų įrašų serijų knygos-kopijos nuoseklumo kriterijaus pritaikymas. Čia lengva atpažinti *conditio sine qua non* griežtą prielaidą, kad originaliose knygose negalėjo būti netvarkos. Būtent chronologinis įrašų nuoseklumas yra tik įrištos knygos požymis, o didesnė ar mažesnė chronologinė ir dokumentų rūšių įrašų netvarka – atskirai saugotos „neįrištos pabiros“. Retai panaudotas knygos-kopijos lankų kriterijus buvo tik papildomas pagražinimas, nes lietuvių vieno ar kelių dokumentų įrašų priklausymą kokiam nors N. Berežkovo rekonstruoto saugojimo vienetui. Daugiau rasta archyvinių pabirų arba saugojimo vienetai smulkesni:

Приведенные наблюдения позволяют предположить, что при переписке документов в Шестую книгу записей писец располагал не только подлинными „книгами“ или „тетрадами“, существование которых бесспорно, но и разрозненными документами. „Сборники смешанного содержания“, по терминологии Н. Г. Бережкова, могли на самом деле представлять собой документы, хранившиеся в несшитом виде.¹³⁰

Akivaizdžiai matyti, kad visiškai „banioniškai“ O. Chruženko iš naujo atrado ir pakartojo akcentą dėl sąsiuvinių ir tų neįrištų pabirų, atskirai saugotų palaidų dokumentų įrašymo į kopijas. E. Banionis savo analizėse tikraja šio žodžio prasme susmulkino ir „išardė“ didelius N. Berežkovo, kaip jis manė, įrištus buvusius saugojimo vienetus. O. Chruženko kai kur net labai tiksliai pakartojo E. Banionio išvadas. Tačiau pastarasis istorikas realiai davė naujų žinių originalių knygų genezės klausimu remdamasis paleografine XVI a. pabaigos knygų-kopijų analize. Jis parodė, kad daugumos N. Berežkovo rekonstruotų ankstyvųjų knygų vienetų pagrindimas rėmėsi XVI a. pabaigos perrašinėtojų kūrybos antraštėmis.

Kaip tiksliai konstatavo A. Dubonis¹³¹, O. Chruženko kažkodėl labai „cariškai“ Maskvos kunigaikštystės realijų požiūriu tas išaiškintas archyvinės pabiras patalpino į dėžutes, skrynias, skryneles *ящички, ларчики, коробья*:

Подобное наблюдалось и в Московском царском архиве XVI в. Здесь в „ящичках“, „ларчиках“ и „коробьях“ хранились, наряду с „книгами“, „тетрадами“ и

¹³⁰ Ten pat, p. 239–240.

¹³¹ A. Dubonis, *гес.*: Акты, относящиеся к истории западной России, т. 1(6): Сборник документов канцелярии великого князя литовского Александра Ягеллончика (1494–1506 гг.), *Новости Литовской Метрики*. Научно-информационное приложение журнала „Ежегодник истории Литвы“, 14–2012/2013, Vilnius, 2014, p. 16.

„тетратками“ отдельные документы и „дела“, а также „ящички“, „ящички малые“ с единичными документами, „рознь“, „свяски“, „тетрати не связаны“.¹³²

Ir O. Choruženko mintis, kad į XVI a. pabaigos kopiją buvo nurašomi ir palaidi originalūs dokumentai, o ne jų nuorašai, taip pat nėra nauja. Šią mintį galima rasti LM knygos-kopijos Nr. 15 įvade: „Senosios knygos dokumentai su antraštėmis leidžia pastebėti, kad dalis LM 15-osios galėjo būti sudaryta ne iš nuorašų, bet susikaupti iš dokumentų originalų, kurie tapo nuorašais, perrašant knygą XVI a. pabaigoje.“¹³³

Įdomu, ką naujo pasako tokia O. Choruženko išvada apie XVI a. pabaigos kopijos gamybos būdą:

Кодикологический анализ Шестой книги записей выявляет основной прием работы писца – в тетрадь или несколько подряд идущих тетрадей вписывался некий физически цельный комплекс („книга“, „тетрадь“), а оставшиеся чистыми листы в конце тетради отводились под разрозненные единичные документы, россыпь. Это наблюдение можно отнести и к книге в целом – заметно желание вписать в начале цельные, объемные комплексы документов, оставив окончание книги под разрозненные документы или их небольшие группы.

Kuo tai skiriasi nuo N. Berežkovo ir E. Banionio pagrindinės prielaidos, kad knygos-kopijos neatitiko originalų? Ir, kaip atkreipėme dėmesį, knygos-kopijos lanko pabaigos kriterijų archyvinių pabirų įrašymui O. Choruženko pritaikė tik porą kartų. Beje, ir tuo nieko naujo nepasakė.

N. Berežkovas taip pat neretai naudojosi ta pačia mąstymo schema: įrašyti į sąsiuvinio ar lanko likusius tuščius lapus identifikuojant nevienarūšius ir chronologiškai nenuoseklius įrašus ar jų grupes, ypač tais atvejais, kai jie atsiduria tarp nuoseklesnių chronologiškai ir temiška dokumentų įrašų serijų. Tačiau tai jis daro daug korektiškiau palikdamas klausimą atvirą. Šalia hipotezės apie atskirai saugotų dokumentų įrašymą į XVI a. pabaigos kopijos tuščius lapus jam dar koegzistuoja hipotezė apie originalo sąsiuvinio lanko likusių tuščių lapų užpildymą. Vienos „pasiuntinybių knygos“ Nr. 24 aprašyme trumpai pažymėta prie kitokios rūšies dokumentikos:

Два документа на л. 148–148 об. (по таблице – № 19) не принадлежат к составу книги посольств. Они представляют собою позднейшую случайную приписку

¹³² O. И. Хоруженко, „Кодикологический аспект“, p. 239–240. Įnirtingai reaguota į A. Dubonio kritiką dėl „cariškų“ analogijų vartojimo ir pabandyta atsakyti papildant LDK LM archyvo saugojimo vienetų formų (maišai; palaidi dokumentai) duomenimis, žr.: [O. Хоруженко], „Предисловие ко второму изданию“, p. 21–22.

¹³³ A. Dubonis, „Pratarmė“, *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528–1538). Užrašymų knyga 15*, par. A. Dubonis, Vilnius, 2002, p. 5.

к подлинной книге [*XV a. pabaiga*] или же списаны в книгу-копию с отдельных листов [*XVI a. pabaiga. – L. K.*].¹³⁴

Tiesa, N. Berežkovas nenaudojo XVI a. pabaigos knygu-kopijų lankų kriterijaus, kaip tai daro O. Choruženko. Kita vertus, O. Choruženko vienur nevienarūšių dokumentų įrašų serijoms tą kriterijų taiko, kitur didesnei tokių įrašų serijai netaiko. Akivaizdu, dabar tikra, kad originalas ir kopija atitiko vienas kitą. Tad N. Berežkovas, palikęs klausimą atvirą, laimi tai, kad lieka galioti jo hipotezės dėl pačios XV a. pabaigos originalios knygos sandaros ypatybių. To negalima pasakyti apie O. Choruženko pasvarstymus apie XVI a. pabaigos knygos-kopijos gamybą su vienodais, standartiniais lankais.

¹³⁴ Н. Г. Бережков, *op.cit.*, p. 147.

WHAT CAN THE CODICOLOGY OF
OF LATE 16TH-CENTURY LITHUANIAN METRICA
BOOKS-COPIES TELL US ABOUT THE PHYSICAL NATURE
OF THE ORIGINAL BOOKS (CRITICAL COMMENTS)

Laimontas Karalius

Summary

This article is of a polemical nature. It presents a critique of Oleg Choruzhenko's article published in 2008 entitled "The codicological aspect of the initial composition of Lithuanian Metrica books". In Choruzhenko's article, based on specific codicological data pertaining to the late 16th-century Lithuanian Metrica book-copy No. 6 (1494–1506), he makes provisions regarding the particularities of the original book, or more precisely, the physical nature of the original books and their archival storage conditions. This historian's research presented an almost identical repetition of Nikolai Berezhkov's study on pre-1522 Lithuanian Metrica books, the results of which were published in 1946, which included a description of the composition of the mentioned Lithuanian Metrica book-copy. Some of the original, early books (pre-1522) had been mechanically damaged, they had come apart, pages and fragments were no longer in order, and were rewritten in this kind of state in the late 16th century. One copy could have been a record of several original books or fragments thereof, or conversely, the fragments of one original book could have been transposed into several copied books.

When analysing Choruzhenko's article, it was found that the codicological data (regarding quires) about the Lithuanian Metrica book-copies bears only minimal auxiliary functionality. The main method used by this historian is common in Lithuanian Metrica historiography (and to Berezhkov as well) and concerns distinguishing chronological and thematic (documents of a particular type) series of entries in a book-copy and making premises on this basis about the former physical nature of the original. The consistency of a series of entries is treated as a characteristic of a separate book or notebook as a unit of storage, while the absence of consistency – the chronological and thematic disorder of entries – is deemed as archival scatter (*россыть*), a characteristic of separately stored, unbound documents. Choruzhenko applied this criterion more attentively than did Berezhkov, and thus found more instances of archival scatter in the entries of the described book-copy.

When comparing Choruzhenko's research results with the works of Egidijus Banionis published in 1989–1992, which the former ignored, concerning the problem of the genesis of the early, original Lithuanian *Metrica* books prior to 1506, their positions were found to be similar, and in some cases – completely repeated, especially regarding the analysis and description of Lithuanian *Metrica* book-copy No. 6. On the other hand, by ignoring Banionis' works, Choruzhenko missed the opportunity to use the much more revealing paleographic (writing) parameters of this book-copy that would have assisted in reconstructing the original books' text. This was a handwriting analysis of the late 16th-century scribes who rewrote the texts and the organisation of this copying work determined by the analysis. The study identified the main technical rewriting scribes who copied the original text and later rewriters-redactors, who not only checked the text but would also create and inscribe document titles (summaries) and prepared document indexes included at the start of the book-copy. It was thanks to this very kind of paleographic analysis of the book-copies that Banionis could justifiably critique one of the main criteria in Berezhkov's reconstructed original books – the “book titles”. The majority were the work of late 16th-century rewriters-redactors, which made them unsuitable for using in reconstructions of the originals. With the discovery in 2010 and publication in 2012 of a 1623 list of no longer existing original Lithuanian *Metrica* books and its comparison with a list of book-copies from that same year, it became clear that most of the original books matched the copies. Thus, it is historians who have in their hands the only paleographic criterion concerning the handwriting of those who rewrote the book-copies and how this work was organised, which can reveal something more specific and well-founded about the text in the original book.